

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BETNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Rəhimli Rəşad Faiq oğlu

“Xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsinin hüquqi aspektləri”
mövzusunda

MAGİSTR DISSERTASIYASI

İxtisasın şifrivəadı: 050404 - “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma: “İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi”

Elmirəhbər :

h.ü.f.d, dos.F.E.Hətəməzadə

Magistr proqramının rəhbəri :

h.ü.f.d. S.Z.Səbzəliyeva

Kafedra müdiri

İqtisad elmləri doktoru

professor M.A.Əhmədov

BAKI - 2018

MÜNDƏRİCAT

FƏSİL I. XARİCİ İNVESTİSİYA VƏ ONDAN İSTİFADƏNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

- 1.1. İntestisiyanın mahiyyəti və onun tədqiqinin nəzəri əsasları.
- 1.2. Xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsinin əsasları və zəruriliyi.
- 1.3. Xarici investisiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsi və onların Azərbaycanda tətbiqi imkanları.

FƏSİL II. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA XARİCİ İNVESTİSİYALARDAN İSTİFADƏNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN NORMATİV-HÜQUQİ TƏMİNATI MEXANİZMİ

- 2.1. Xarici investisiya qoyuluşlarının müasir vəziyyətinin təhlili.
- 2.2. Respublikamızda xarici investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.
- 2.3. Azərbaycanda xarici investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasının normativ- hüquqi təminatı.

FƏSİL III. XARİCİ İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.

- 3.1. Xarici investisiyalardan istifadənin prioritet istiqamətləri.
- 3.2. Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Giriş

Dissertasiya işinin aktuallığı. Xarici investisiya qoyuluşlarının ölkəyə cəlb olunması iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərən iqtisadi proseslərdən hesab edilir. İqtisadi inkişaf prosesində iqtisadi subyektlərin sayı artdıqca investisiya mühiti daha da cəlbedici hala gəlir, xarici investisiya subyektləri üçün investisiya mühitinin sağlamlılığının və cəlbediciliyinin artmasına şərait yaradır. İntestisiya mühitinin cəlbediciliyinin artması üçün yerli və xarici pul axınlarının optimal şəkildə idarə olunması postneft dövrünün tələblərinə uyğun formada inkişaf etməməsi investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi məsələsinin zərurəti artır.

Azərbaycana xarici investisiya qoyuluşlarının artmasında hüquqi mexanizmin rolu investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması üçün əlverişli imkan və münbit zəminin təmin olunmasından ibarət olmalıdır. Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi öz növbəsində ümumilikdə ölkənin səmərəli iqtisadi fəaliyyətinin əsası hesab edilir. Bu səbəbdən də qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin iqtisadi, sosial və elmi-texniki inkişafına istiqamətləndirilmiş xarici investisiya siyasəti hər zaman dövlətin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi və optimal istifadə olunması probleminin həll edilməsi hərtərəfli təhlil aparılmadan, postneft dövrünün yaşandığı şəraitdə ölkəmizdə investisiya fəaliyyətinin xarakterik xüsusiyyətləri araşdırılmadan mümkün deyil. İntestisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi və investisiya strategiyası üzrə perspektiv nəzəri müddəaların və elmi baxımdan əsaslandırılmış metodikaların öyrənilməsi, postneft dövrünə uyğun əlverişli investisiya mühitinin yaranması ölkənin inkişafının iqtisadi əsaslarının gücləndirilməsi üçün ilkin şərtlərin formalaşdırılmasının mühüm şərti hesab edilir.

“Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri” Azərbaycan Respublikasında dayanıqlı iqtisadi inkişaf əsasında iqtisadiyyatın rəqabətədavamlılığını, əhəlinin sosial rifahın daha da yüksəldilməsini təmin edəcəkdir. Beynəlxalq iqtisadi çağırışlara cavab verərək xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi məsələsi daha da çox aktual olacaqdır. Belə ki, 11

perspektiv üzrə qəbul edilmiş 12 strateji yol xəritəsi ölkədə iqtisadi dəyər yaradan sahələrin cəlbediciliyini daha da artıracaq və bu sahələr üzrə ölkəyə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi prosesini sürətləndirəcəkdir. Bundan əlavə strateji yol xəritələrin qeyri-neft sektorunu əhatə edən sahələrin perspektiv olaraq qəbul edilməsi ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafını və bu sahələri xarici investisiya qoyuluşları üçün cəlbedici edəcəkdir.

Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərinin işlənilib hazırlanması zəruri əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Dövlətin investisiya siyasətinin formalaşdırılması prinsipləri investisiya qoyuluşlarının idarə olunması metodologiyasının ən zəruri tərkib hissələrindən biridir. Həmin prinsiplərin uğurla istifadə edilməsi ümumilikdə ölkəmizdə və regionlarda, milli iqtisadiyyat və onun ayrı-ayrı sektorları üzrə məqsədli inkişaf proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün investisiya qoyuluşlarının müəyyən edilməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmalıdır.

İqtisadi ədəbiyyatlarda xarici investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının müxtəlif metodlarından istifadə etmənin səmərəliliyi və onun hüquqi tənzimlənməsi məsələləri kifayət qədər yaxşı araşdırılmamışdır. Başqa sözlə, iqtisadi inkişaf sahəsində artan rəqabət mühitində investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi qaydalarının işlənilib hazırlanmasına ehtiyac yaranmışdır. Postneft dövründə qeyd olunan problemlərin həllinə dissertasiya işində baxılmışdır.

Dissertasiya işinin predmeti və obyektii.Dissertasiya işinin predmetini xarici investisiya qoyuluşlarının yaranması və inkişaf istiqamətləri, investisiya mühitində mövcud olan problemlər və onların aradan qaldırılması məsələləri təşkil edir. Dissertsaiya işinin obyektini isə postneft dövründə Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi məsələləri və ölkədə iqtisadi inkişafın təmin edilməsində onun rolu təşkil edir.

Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi, iqtisadi aktivliyin artırılması yollarının müəyyən edilməsindən və onun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyinin

əsaslandırılmasından, xarici investisiya qoyuluşlarının artırılması yollarının müəyyənləşdirilməsindən və ölkəmizdə milli iqtisadiyyatın inkişafına istiqamətləndirilmiş investisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyini qiymətləndirmək və təhlil etməkdən, onların artırılmasını təmin edən siyasətin işlənilməsi və hazırlanmasından ibarətdir. Dissertasiya işində qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün aşağıda göstərilən vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- xarici investisiya qoyuluşlarının mahiyyəti və onun ölkənin iqtisadi inkişafında əhəmiyyətini xarakterizə etmək;
- bazar iqtisadi sistemində xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizmi və dövlətin investisiya siyasətinin formalaşması istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;
- xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsinin nəzəri-metodoloji əsaslarını öyrənmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya qoyuluşlarının hazırkı vəziyyətini təhlil etmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi məsələsini təhlil etmək;
- xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizmində dövlət dəstəyi tədbirlərini müəyyənləşdirmək;
- ölkəmizdə cəlbedici investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini təhlil etmək;
- xarici investisiya qoyuluşlarının iqtisadi faydalılığının artırılması yollarını tədqiq etmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsinin prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirmək.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələrinə müvafiq şəkildə onun araşdırma metodları və tədqiqat istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Göstərmək lazımdır ki, dünyada iqtisadi münasibətlər sistemi

durmadan dəyişir və ölkəmiz bu münasibətlərə uyğunlaşmağa çalışır. Azərbaycanın iqtisadi inkişafında xarici investisiya qoyuluşlarının tədqiq edilməsi həlledici rola malik olduğuna görə, xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi, onlara nəzarəti, onların metodologiyasını, qiymətləndirilməsini, prioritet istiqamətlərini özünə daxil edir. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış və təsdiq olunmuş statistik materiallardan, dövlət investisiya proqramlarından, 2016-cı ildə qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritələrindən geniş şəkildə istifadə edilmişdir. Milli hesablar sisteminin də materialları istifadə olunmaqla investisiya ehtiyatlarının formalaşması, istifadə edilməsi, iqtisadi faydalılığı və onların iqtisadi artım prosesinə təsiri müəyyənləşdirilmişdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının son illərdəki inkişafının kompleks təhlili həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatların kompleksliyi və idarə edilməsi mexanizmləri, eləcə də onların nəticələri müasir iqtisadi nəzəriyyələrin tələbləri nöqtəyi-nəzərindən hərtərəfli şəkildə müqayisə olunur, iqtisadi nəzəriyyədən kənarlaşmalar, uyğun olmayan hallar və fərqlər aşkar edilir.

Milli iqtisadiyyatda investisiya mühitinin xarakterik cəhətlərini və yollarını müəyyənləşdirmək üçün Azərbaycanda yeni mexanizmin formalaşması və problemləri davamlı inkişafın tələbləri nöqtəyi-nəzərindən araşdırılması baza kimi qəbul olunmuşdur.

Dissertasiya işinin informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından, İqtisadiyyat Nazirliyi, Mərkəzi Bank, Maliyyə Nazirliyinin analitik materialları, yerli və xarici iqtisadi ədəbiyyatlar, internet portalları və xəbər saytlarında dərc edilmiş informasiyalardan istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin elmi yenilikləri.

- müasir iqtisadi durumu nəzərə alaraq investisiya qoyuluşlarında istehlak mallarının və emal sənayesi prioritet sahə kimi qəbul olunması və investisiya qoyuluşlarının bu sferalara istiqamətləndirilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır;

- iqtisadi hüquq sistemində xarici investisiya qoyuluşlarının rolunun yenidən nəzərdən keçirilməsi və onların qeyri-neft sferasına və aqrar sektora yönəldilməsi nəzəri və praktiki baxımdan əsaslandırılmışdır.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin ümumi həcmi 84 səhifədən ibarətdir.

FƏSİL 1. XARİCİ İNVESTİSİYA VƏ ONDAN İSTİFADƏNİN NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1.İnvestisiyanın mahiyyəti və onun tədqiqinin nəzəri əsasları

Tarixən iqtisadçı alimlər arasında “investisiya” anlayışına dair müxtəlif baxışlar və yanaşmalar mövcud olmuşdur. Buna görə də, müxtəlif iqtisadçılar tərəfindən investisiya anlayışına müxtəlif təriflər verilmişdir. Buna misal olaraq, P. Samuelsonun qeyd edir ki, “investisiya - kapitalın formalaşması və gələcək dövrdə gözlənilən istehlakın genişləndirilməsi üçün, hazırda olan gəlirin cari istehlaka sərf edilməsindən imtina etmək deməkdir.” C.M. Keynes isə qeyd edir ki, “İnvestisiya – müəssisə tərəfindən kapital ehtiyatlarının artırılmasına, əsas fondların alınmasına və tikilməsinə sərf edilən vəsaitdir.” Rusiya bank ensiklopediyasında isə qeyd edilir ki, “investisiya – ölkə daxilində və xaricdə uzun müddətli kapital qoyuluşudur”[11, səh 8].

“İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa qeyd olunur ki, investisiya –mənfəət yaxud da sosial səmərə əldə etmək üçün sahibkarlıq və başqa iqtisadi fəaliyyət növlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, eləcə də maddi və intellektual vəsaitlərdən ibarətdir.Bu qanuna əsasən, investisiya vasitələrinə daşınan və daşınmaz əmlak, elmi-praktiki və digər intellektual dəyərlər; pul, məqsədli bank qoyuluşları, kreditlər, səhmlər, qiymətli kağızlar; müxtəlif istehsal növünün təşkil edilməsi üçün lazımlı olan texniki sənəd şəklində işlənib hazırlanmış, patentləşdirilmiş texniki, texnoloji, kommersiya və başqa biliklərin məcmusu; torpaq, su və digər ehtiyatlardan bina, tikililər, avadanlıqdan istifadə hüququ və başqa dəyərlər daxildir. İnvestisiya prosesi dedikdə milli gəlirin həcmnin artırılmasına istiqamətlənən çoxyönlü iqtisadi fəaliyyət növü anlaşılır. Bu baxımdan, dövlət, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən reallaşdırılan kapital qoyuluşu investisiya fəaliyyəti adlanır. İnvestisiya fəaliyyətinin obyektləri kimi isə yeni formalaşdırılan və təkmilləşdirilən əsas fondlar, dövriyyə vəsaiti, torpaq və s. çıxış edirlər[3].

İnvestisiya mühiti – əsas obykti investisiya qoyuluşu formasında çıxış edən iqtisadi sferaların cəmidir və buraya aşağıda göstərilən sferalar daxildir:

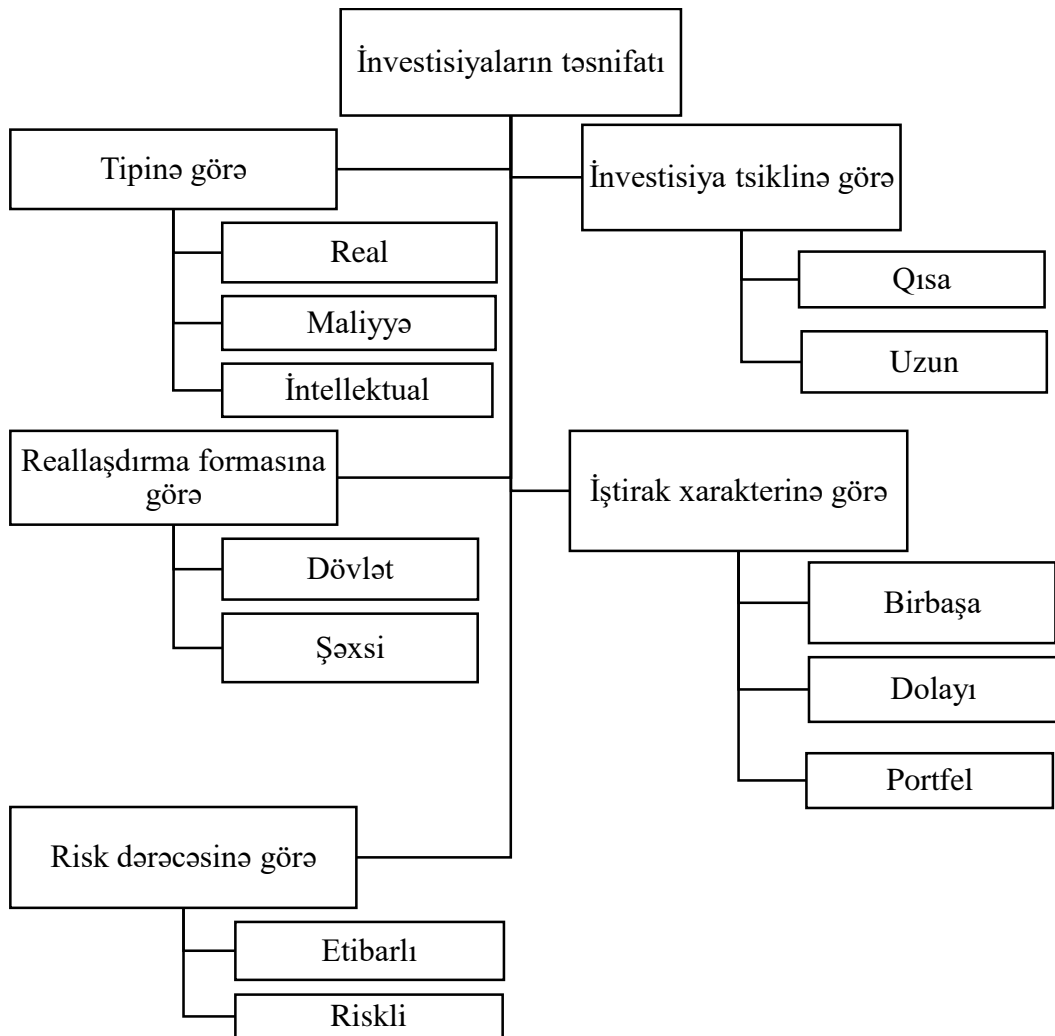
- əsaslı tikinti sferası;
- maliyyə vəsaitlərinin dövr etdiyi sfera;
- innovasiya sferası;
- iqtisadi subyektlərin mülkiyyət hüquqlarının müəyyənləşdirildiyi sfera.

İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri kimi investorlar, bank quruluşları, podratçılar, investisiya şirkətləri, rezident və qeyri-rezidentlər çıxış edə bilirlər.

İnvestisiya fəaliyyətinin formalarına dövlət investisiyaları, fiziki şəxslərin investisiyaları, qeyri-dövlət təşkilatlarının investisiyaları, xarici investisiyalar aiddir.

Sxem 1.1.

İnvestisiya qoyuluşlarının təsnifatı

Tipinə görə investisiyalar real, maliyyə və intellektual investisiya formasında olur. Real investisiyalar da öz növbəsində maddi və qeyri-maddi investisiyalara ayrılır. Maddi investisiyalar dedikdə bina, avadanlıq, qurğulara, maddi-əşya resurslarına, bir sözlə əsas fondlara edilən kapital qoyuluşu başa düşülür. Maliyyə investisiyaları dedikdə isə qiymətli kağızlar, məqsədli bank qoyuluşları, depozitlər və s. başa düşülür. İntellektual investisiyalar – insanların yaradıcılıq qabiliyyətinə, intellektual mülkiyyətə -müəllif, ixtira və patent hüququna qoyulan investisiyalardır. İqtisadi subyektlərin investisiya prosesində iştirakına görə birbaşa, dolayı və portfel investisiyalar ayrılır. Birbaşa investisiya – iqtisadi subyekt tərəfindən investisiya obyektinə birbaşa şəkildə edilən investisiya başa düşülür. Dolayı investisiyalar dedikdə investorun birbaşa iştirakı olmadan, vasitəçi köməyi ilə reallaşdırılan investisiya qoyuluşudur, buna misal olaraq, investisiya fondları vasitəsi ilə edilən investisiya qoyuluşlarını misal göstərmək olar. Portfel investisiyaları isə qiymətli kağızlara edilən investisiya qoyuluşları başa düşülür[11, səh 10].

Müasir dövrdə bazar iqtisadi sistemini əsas parametrlərindən biri investisiya qoyuluşları hesab edilir. İntestisiya qoyuluşları, əsas kapitalın yeniləşdirilməsini və təkrar istehsalını təmin edir.

İntestisiya qoyuluşları həmçinin kapital yatırmaqla onun dəyərini qoruyub saxlamaq, yüksəltmək yaxud gəlirliliyinin təmin edilməsi üçün istifadə edilən vasitə kimi də qiymətləndirilir. Yəni, hərəkət etməyən sərbəst pul kütləsi investisiya hesab olunmur. Çünki, inflyasiya nəticəsində nəgd pul kütləsi heç bir gəlir gətirmədən öz dəyərini itirə də bilər. Əgər həmin pul kütləsi hərəkətsiz deyil hər hansı bir bankda yerləşdirilmiş olarsa, artıq o investisiya kimi qiymətləndirilir və müəyyən bir gəlir formalaşmasını təmin edir[18].

Qeyd etmək lazımdır ki, makroiqtisadi inkişaf nöqtəyi-nəzərində investisiya qoyuluşları ikili rol oynayır. Başqa sözlə, məcmu xərclərin əsas komponenti olan investisiyanın dinamikası birbaşa olaraq ümumi tələbə geniş təsir göstərmək imkanına malik olur. Tələbin ümumi həcmnin dəyişməsi yekunda bilavasitə işsizliyin həcminə təsir göstərir. Bununla birlikdə, ümumilikdə investisiyalar kapital

yığına da səbəb olur. Belə ki, əsas fondların artması nəticədə ölkənin uzunmüddətli və davamlı iqtisadi inkişafını təmir edir. Digər bir deyişlə, investisiya qoyuluşları qısamüddətli dövrdə ümumi tələbə və kapitalın yaranması ilə uzunmüddətli dövr üçün iqtisadi inkişafa təsir etmək imkanına sahib olur.

İnvestisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasının zəruriliyini ayrı-ayrı amillər şərtləndirə bilər. Ancaq, bütövlükdə bu amilləri əsasən aşağıda göstərilən üç qrupa ayırırlar[7, səh 9]:

- istehsal sahəsinin genişləndirilməsi;
- mövcud maddi-texniki bazanın yenilənməsi;
- yeni fəaliyyət istiqamətlərinin öyrənilməsi.

Bütövlükdə bu amillər ayrı-ayrılıqda səciyyəvi cəhətlərə malik olsalar da, nəticədə onlar istehsal fəaliyyətinin artan tələbinin ödənilməsi yönündə uyğunluğun təmin edilməsinə şərait formalaşdırır.

İnvestisiya qoyuluşlarının geniş təkrar istehsal prosesində çox xüsusi əhəmiyyəti vardır. Belə ki, investisiyaların geniş təkrar istehsal prosesində aşağıdakı funksiyaları mövcuddur:

- mikro və makroiqtisadi səviyyələrdə əsas kapitalın artımının və keyfiyyətə inkişaf etdirilməsinin təmin olunması;
- iqtisadiyyatda mövcud olan mühüm irəliləyişlərə müvafiq mütərəqqi iqtisadi struktur dəyişikliklərinin yerinə yetirilməsi;
- elmi-texniki tərəqqinin ən yeni uğurlarının tətbiq edilməsi nəticəsində istehsalın iqtisadi və sosial faydalılığının artırılması.

Qeyd edilən funksiyalar arasında geniş təkrar istehsal prosesinin makroiqtisadi nisbətlərinin səmərəliləşdirilməsi, başqa cür desək, milli gəlirin tərkibində istehlak və yığım arasında nisbətə nəzərə alınması zəruri əhəmiyyətə malikdir.

Geniş təkrar istehsal problemlərinin araşdırıldığı iqtisadi ədəbiyyatlarda iqtisadi inkişafın əsas aləti kimi yığım və əhalinin həyat səviyyəsinin artırılması həmişə diqqət mərkəzində durur. Araşdırmalar zamanı investisiya qoyuluşları yığım

prosesinin əsas tərkib hissəsi kimi öyrənilməklə ikinci plana keçir. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, yığım prosesi ilə investisiya qoyuluşlarının bu cür öyrənilməsi məqsədəuyğun deyildir. İnvestisiya və yığım prosesləri müəyyən hallarda oxşar xarakterə malik olsalar da, bu proseslər öz iqtisadi məzmununa görə müxtəlif proseslərdir. Ancaq digər bir tərəfdən, geniş təkrar istehsal prosesinin iqtisadi təhlilində yığım və istehlak fondlarının yaranması prosesini investisiya qoyuluşu alətlərinin öyrənilməsi və formalaşdırılması prosesindən ayrı şəkildə öyrənmək düzgün deyildir. Çünki, təkrar istehsal prosesi mütləq investisiya qoyuluşlarının, istehlak və yığımın balanslaşdırılmasını nəzərdə tutur. Belə ki, keçmiş sovet ölkələrində, eləcə də Azərbaycan Respublikasında da milli iqtisadiyyatın investisiya fondu-yığım fondu-istehlak fondu kimi tarazlı vəziyyətini nəzərdə tutan optimal nisbət təmin olunması çox zəruri məsələlərdən biri hesab olunur.

İnvestisiyanın və yığımın makroiqtisadi səviyyədə qarşılıqlı əlaqəsinə iqtisadi tarazlıq məsələsinə klassik və neoklassik modeldə nəzər yetirilir. Əhali gəlirlərinin yüksəlməsi öz növbəsində yığımın yüksəlməsinə şərait yaradır. Bununla yanaşı, yığımın investisiya qoyuluşuna çevrilməsi istehsalın səviyyəsini və məşğulluğu da öz növbəsində artırır. Bu prosesin nəticəsində yenidən gəlirlər yüksəlir, gəlirlərin yüksəlməsi isə öz növbəsində yenidən yığımın və investisiya qoyuluşlarının yüksəlməsinə yol açır. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, əgər yığım investisiya qoyuluşuna çevrilmirsə, bu zaman ümumi daxili məhsulun artım prosesi yavaşlayır, bunun nəticəsində də gəlirlər azalır və tələbin səviyyəsi məhdudlaşır. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, yığım məcmu tələb və məcmu təklif arasındakı tarazlı vəziyyətin pozulmasına da yol açır. Başqa sözlə, əgər investisiya qoyuluşları yığımdan artıqdırsa, inflyasiyanın səviyyəsi arta bilər. İnvestisiya qoyuluşları yığımdan az oluqda isə ÜDM-in yüksəlməsi üçün əngəllər meydana gələ bilər [25, səh 16].

Klassiklərin fikrincə, yığım məcmu tələbin səviyyəsinin azalmasına yol açmır. Klassiklər hesab edirlər ki, yığım formasında “gəlir-xərc” axınını tərk edən hər bir valyuta sahibkarlar tərəfindən investisiya qoyuluşları kimi təkrarən “gəlir-xərc”

axınına geri qayıdır. Bununla da, iqtisadiyyata cəlb olunmuş investisiya qoyuluşları istehlakda yığımdan əmələgələn boşluqları doldurur. İqtisadi subyektlərin investisiya qoyuluşu xərcləri “gəlir-xərc” axınına əlavə edilməklə iqtisadi aktivliyin aşağı enməsinin qarşısını almış olur. Bununla da istehsalın səviyyəsi əvvəlki vəziyyətdə qalır, həmçinin əhalinin məşğulluq problemi həll edilir.

Əhali arasında mövcud olan maksimum məşğulluq məsələsinin həll edilməsi məcmu xərclərdən, həmçinin investisiya qoyuluşu xərclərindən asılıdır. Yerli investorlar, habelə xarici investisiya subyektləri tərəfindən edilmiş investisiya qoyuluşları əmanətləri tam şəkildə əvəz edirsə, bu zaman məşğulluq, eləcə də başqa iqtisadi məsələlər yüksək səviyyədə həll edilir.

Yığım dedikdə, əhali gəlirlərinin müəyyən bir hissəsinin dövriyyədən çıxarılaraq istifadə edilməməsi anlaşılmalıdır. Bunun nəticəsində də yığım edilməyən gəlirlər istehsal edilmiş bütün məhsulların satın alınmasına çatmauacaq və buna görə də satılmayan məhsullar qalığı, istehsal həcmnin aşağı enməsi, məşğulluğunaşağı enməsi müşahidə ediləcək. Klassiklərin fikrincə, yığım tələbin çatışmazlığına yol açmır. Onların fikrincə, faiz dərəcələri həddən artıq çox olduqda istehlakçılar yığımdan istifadə edərək daha çox sərmayə qoyuluşu edə bildiyi halda, bu cür vəziyyətdə investorlara banklardan kredit almaq qəti şəkildə sərf etmir. Tələb və təklif nisbətinə müvafiq olaraq faiz dərəcəsi o səviyyədə dəyişir ki, tarazlıq vəziyyətində yığımla investisiya qoyuluşlarını eyniləşdirmək olar. Klassik iqtisadçılardan fərqli olaraq, Keynsin fikirlərinə görə isə, yığım faiz dərəcələrindən daha çox, əhali gəlirlərdən asılıdır.

Keynsçi iqtisadçıların fikrinə görə isə, valyuta bazarı və onun tərkib hissələrindən olan faiz dərəcələrinin dəstəyi ilə əhalinin yığım etdiyi vəsaitin hamısı investisiya qoyuluşları formasında iqtisadiyyata qayıtmır. Onlar hesab edirlər ki, investisiya subyektlərinin planları ilə əhalinin yığımla bağlı planı eyniləşməyə bilər. Bunun da nəticəsində olaraq, valyuta bazarı və onun tərkib hissəsi olan faiz dərəcələri yığımı tam şəkildə investisiya qoyuluşu kimi iqtisadiyyata cəlb edə bilməsin. Keynsçi iqtisadçıların gəldiyi nəticəyə görə, investisiya subyektləri və yığım edən əhali öz

iqtisadi fəaliyyətləri zamanı ayrı-ayrı prinsiplərə əsaslanmaqla qərar qəbul edirlər və yığının həcmi faiz dərəcələrindən çoxasılı deyildir. Onlar hesab edirlər ki, istər yığının, istərsə də investisiya qoyuluşlarının həcmi milli gəlirdən asılı olaraq inkişaf edir. Məhz milli gəlir həcmindən asılı olaraq investisiya subyektləri və yığım edən əhali qərar qəbul edirlər. Keynsçilərin fikrincə, pul kapitalını əldə etmək üçün faiz dərəcələri əsas faktor hesab edilsə də, investisiya üçün faiz dərəcələri yeganə faktor hesab edilə bilməz.

1.2 Xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsinin əsasları və zəruriliyi.

Hər bir investisiya qoyuluşu, kapital müəyyən bir coğrafiyada öz inkişafının ən yüksək səviyyəsinə çatdıqda o, yeni, daha çox potensialı olan iqtisadi mühitə və iqtisadi səmərəliliyi daha yüksək olan xarici ərazilərə istiqamətlənir. Xarici ərazilərdə iqtisadi subyektlərin investisiya fəaliyyətinə bir sıra problemlər mane olur. Xarici investisiya əlaqələrinin xarakterik cəhəti iqtisadi subyektlərin xaricdə fəaliyyəti zamanı onların qorunmasından ibarətdir[19, səh 8].

İnvestisiya münasibətlərinin tarixinin araşdırılması, onun inkişafının tədqiq edilməsi investisiyanın beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi nöqteyi-nəzərindən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə də, xarici investisiyalar daha çox ehtiyacı olan, inkişaf etməkdə olan ölkələr bu sferada öz siyasətlərini formalaşdırarkən investisiya mühitinin tarixi inkişafının öyrənilməsinə xüsusi diqqət ayırırlar.

Xarici investisiya fəaliyyətinin ilkin inkişaf tarixi XII əsrdə Genuya, Florensiya, Venesiya və s. kimi şəhər dövlətlərinə təsadüf edir. Bu zamanda ticarət münasibətlərinin inkişafı və bank kapitalının hərəkəti çox riskli bir fəaliyyət sahəsi olsa da yüksək gəlirli bir sahə idi. Xarici investisiya fəaliyyətinin növbəti inkişaf səviyyəsi dəniz ticarətinin, yeni maliyyə-mühasibat sisteminin, yeni səhmdar cəmiyyətlərinin, portfel investisiya fəaliyyətinin inkişafı dövrünə, xüsusilə də XV-XVII əsrlərə təsadüf edir və müəssisələrin səhmdar cəmiyyətinə çevrilməsi bu zamanda baş verirdi.

Xarici investisiya münasibətlərinin tənzimlənməsinin prinsipləri və standartları dövlətlərarası ikirətəfli beynəlxalq müqavilələrlə müəyyənləşdirilirdisə, sonralar isə investisiya subyekti ilə dövlət arasında “konsessiya” sazişləri institutu yaradılırdı. Xarici investisiyanın fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi prinsipləri hələ 1815-ci il Vyana konqresi zamanı ABŞ və Avropa ölkələri tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Xarici iqtisadi subyektlərə və onların mülkiyyətinə münasibətdə beynəlxalq normativ və standartların müəyyənləşdirilməsi və bu normativ və standartları qəbul edən dövlətlər tərəfindən həmin standartların formalaşdırdığı konsessiya sazişlərinin qeyd-şərtsiz əməl edilməsi tələb olunurdu. Bu zaman standartları qəbul edən dövlətin məsuliyyəti konsepsiyası xarici investisiyaların qorunması rejimini nəzərdə tutur və tədricən “Sivilizasiyalığın beynəlxalq minimal standartı” prinsipi meydana gəlirdi. Bu prinsipin yaranmasına təkan verən həlledici faktorlardan biri kimi xarici kapitalın milliləşdirilməsi məsələsi olmuşdur. Bununla bağlı ilk tədbir 1838-ci ildə Siciliya kralı tərəfindən həyata keçirilən ingilis konsessiyalarının milliləşdirilməsi olmuşdur. Qeyd edilən bu prinsipdə bunu qəbul edən dövlətin qanunlarına hörmət, beynəlxalq hüquqa müvafiq milliləşdirmə, yerli hüquqi müdafiə üsullarının tətbiq edilməsi və s. bu kimi standartlar fərqləndirilir[28].

Xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi istiqamətində sonrakı mərhələ XX əsrin 30-cu illərində Millətlər Liqasının fəaliyyəti dövrünə təsadüf edir. Həm Millətlər Liqası, həm də 1930-cu ildə beynəlxalq xüsusi hüququn qanuniləşdirilməsi üzrə Haaqa konfranslarında da xarici vətəndaşların əmlakına dəyən zərərə görə dövlətlərin məsuliyyəti haqqında məsələyə baxılsa da, bu konfranslarda da nəticə əldə olunmamışdı. Bu yöndə konsepsiyaların işlənib hazırlanması müxtəlif inkişaf etmiş ölkələr üçün də xarakterik xüsusiyyət olmuşdur. Xüsusilə də, 1030-cu ildə ABŞ-ın Harvard univeritetində tərtib edilən xarici vətəndaşların əmlakın dəyənn zərərə görə dövlətlərin məsuliyyəti haqqında konvensiya layihəsini vurğulamaq olar.

Azərbaycan Respublikasında, eləcə də oxşar digər ölkələrdə investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsindən forma və metodları müxtəlif olmaqla

investisiya qoyuluşlarının məqsəd və istiqamətlərindən asılıdır. Bununla yanaşı, dövlət investisiya qoyuluşlarına dövlət investisiya proqramları vasitəsilə, daha sonra isə dövlət investisiya qoyuluşlarının birbaşa idarə olunması yolu ilə tənzimləyici təsir edir. Bundan əlavə, tənzimlənmə mexanizminin vacib vasitəsi kimi vergi sistemi hesab edilir. Dövlət vergi faizlərini və güzəştlərini diferensiallaşdırmaqla vergilər mexanizminin tətbiq edilməsilə təsir edir. Təcrübədə investisiya qoyuluşlarına tənzimləyici təsir vasitəsi kimi subsidiya, dotasiya və büdcə ssudaları formasında müxtəlif regionların, sahə və müəssisələrin inkişaf etməsinə maliyyə dəstəyinin zəruri əhəmiyyəti vardır.

İnvestisiya fəaliyyətinə dövlətin təsir göstərməsi həm maliyyə siyasətinin, qiymətləndirmə siyasətinin, amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsində ifadə edilir. İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinin forma və metodlarına antiinhisar siyasətinin, dövlət mülkiyyətinin, eləcə də tamamlanmamış tikintinin özəlləşdirilməsini daxil etmək lazımdır. Şübhəsiz ki, dövlət idarəetməsi ölkəmizin istehsal və potensialının struktur baxımdan restrukturizasiyasının ən zəruri vasitəsi olaraq qalmalıdır[7, səh 72].

Araşdırmalardan məlum olur ki, iqtisadi islahatların keçən dövündə dövlət ölkə iqtisadiyyatına investisiyan qoyuluşlarını stimullaşdırmaq üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər yerinə yetirilmişdir:

- dövlət büdcəsinə borcu olan özəlləşdirilmiş dövlət müəssisələrinin borclarının ləğv edilməsi yaxud onların güzəştli şərtlərlə ödənilməsi yolu ilə iqtisadi subyektlərin maliyyə baxımdan vəziyyətinin yaxşılaşdırılması;
- özəlləşdirmə prosesində dövlətə məxsus obyektlərinin investisiya münasibətləri vasitəsilə satılması yaxud uzunmüddətli icarəyə verilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektoru istehsalçılara və neft hasilatında işləyən xarici investorlara vergitutma prosesində güzəştlərin göstərilməsi.

Ötən illər ərzində ölkəmizdə investisiya aktivliyini artırmaq, xarici investisiyaları cəlb etmək məqsədilə dövlətin atdığı ən şox əhəmiyyət kəsb edən addımlar aşağıdakı kimidir:

1) İntestisiya mühiti üzrə normativ-hüquqi bazanı yaratmaq məqsədilə 1992-ci ildə “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” və 1995-ci ildə “İntestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları qəbul olunmuşdur. Bu qanunlarda ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşlarının əsaslı surətdə cəlb edilməsi mexanizmi və mülkiyyət növündən asılı olmayaraq bütün investisiya subyektlərinin hüquqlarının bərabər şəkildə qorunması müəyyən edilmişdir.

2) Vergi mexanizminin tənzimlənməsində neft sektorunu inkişaf etdirmək məqsədilə xarici investisiya subyektlərinin ölkəyə cəlb olunması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Respublika qanunvericiliyinə görə, ölkənin sərhədləri daxilində neft müqavilələrində iştirak edən xarici vasitəçilər təşkilatlar əldə etdikləri gəlirlərin qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş 25%-ni deyil, sadəcə 5-8%-i ətrafında mənfəət vergisi ödəyirlər. Xarici iqtisadi subyektlərin mənfəətindən vergi şərti üsulla hesablanmaqla bərabər mənfəət vergisi üzrə müvafiq dövr üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş güzəştlər göstərilir. Bununla yanaşı neft hasilatında məşğul olan xarici şirkətlər mənfəət vergisindən başqa, digər bütün vergi ödənişlərindən azad olunmuşdurlar.

3) Ümumiyyətlə ötən illər ərzində vergi dərəcələri müəyyən səviyyədə aşağı endirilmişdir. Belə ki, hal-hazırda mənfəət vergisinin səviyyəsi 20 faiz və əlavə dəyər vergisi isə 18 faiz səviyyəsində təsdiq olunub.

4) İntestisiya aktivliyini yüksəltmək üçün yeni gömrük tarifləri müəyyənləşdirilmişdir. Ölkəmizdə istehsal edilməyən materiallar və xammallar üzrə gömrük tarifləri ləğv olunmuşdur. Ölkə daxilində istehsal edilən bu cür məhsullar üçün isə gömrük tarifləri 15 faizdən çox olmaqla, istehsalçıların yerli bazarın tələbini ödəmək qabiliyyətindən asılı olaraq diferensiallaşdırılmış səviyyədə müəyyən olunur.

5) İntestisiya fəaliyyətinin idarə olunması restrukturizasiya edilmişdir. Yəni, yeni təşkilati-hüquqi formalar və iqtisadi mexanizmlər formalaşdırılmışdır. Müasir şəraitdə büdcə vəsaiti hesabına tikinti işləri dövlət tərəfindən reallaşdırılan tenderlər vasitəsilə müəyyən edilir.

6) Kənd təsərrüfatı sektoru məhsullarını istehsal edən müəssisələrə dövlət

tərəfindən əhəmiyyətli güzəştlər edilmişdir. Başqa sözlə, bu müəssisələr torpaq vergisi çıxılmaqla, 2009-cu ilə qədər bütün növ vergilərdən azad olunmuşlar.

Xarici investisiya fəaliyyətinin ölkə daxilində səmərəli hüquqi tənzimlənməsi nöqtəyi-nəzərindən ölkədaxili investisiya qanunvericiliyi də investisiya formalarını müəyyənləşdirməlidir. Xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi aşağıdakı formalarda tənzimlənməsi məqbul hesab edilir:

- xarici investisiyalı müəssisə və frimarlardə işləyən vətəndaşların gömrük rüsumlarından azad olunması;
- xarici investisiyaların xüsusi dövlət tənzimlənməsi metodları ilə tənzimlənməsi;
- bu sahəyə ikiqat vergiqoymanın tətbiq olunmaması;
- sadələşdirilmiş vergiqoyma mexanizminin, eləcə də hasilatın pay bölgüsü, servis xidmətləri haqqında sazişlərin tətbiq olunması;
- xarici investisiya fəaliyyətində baş verən mübahisələrin xüsusi qaydada həll edilməsi.

Yuxarıda qeyd edilən məsələlər xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsini tələb edir. Xarici investisiya fəaliyyətinin geniş vüsət alması müxtəlif ölkələrdə sərmayə qoyuluşu, investisiya münasibətlərinin hüquqi tənzimlənmə mexanizmini ortaya çıxarmışdır. İntestisiya qoyuluşları beynəlxalq müstəviyə keçdikcə hüquqi tənzimlənmə sistemi də beynəlmilləşdirilmişdir. Xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi özündə ölkədaxili hüquqi tənzimlənmə sistemlərilə bərabər tədricən beynəlxalq hüquqi müdafiə, təhlükəsizlik sistemlərini formalaşdırmış və beynəlxalq investisiya hüququnu meydana gətirmişdir. Bu baxımdan, meydana gələn hüquq sistemi investisiya mühitini tənzimləməklə bərabər, ölkələrarası iqtisadi münasibətləri tənzimləyən normativ-hüquqi bazanın məcmuu kimi əks olunur [15, səh 26].

Xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, onun təhlükəsizliyi beynəlxalq investisiya hüququnun standart və prinsipləri ilə tənzimlənilir. Beynəlxalq investisiya hüququnun əsas prinsiplərini aşağıdakı şəkildə göstərmək olar:

- prinsipləri qəbul edən dövlət tərəfindən xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsi;
- prinsipləri təsdiq edən dövlətin iqtisadiyyatına ziyan vurmamaq;
- dövlətlərin daxili işlərinə müdaxilə etməmək;
- kompensasiya ödənilmədən xarici investisiyaların milliləşdirilməsinə imkan yaradılmaması;
- investisiya qoyuluşlarından əldə olunan gəlirin müstəqil şəkildə xaricə köçürülməsi və s.

İnvestisiya qoyuluşlarının qarşılıqlı şəkildə qorunması və təşviqi haqqında müqavilələr əksər digər beynəlxalq iqtisadi xarakterli müqavilələrdəki kimi, beynəlxalq iqtisadi hüquq sisteminin bir sıra xüsusiyyətlərinə bu və ya digər şəkildə əsaslanır.

Almaniya ilə Azərbaycan arasında 22 dekabr 1995-ci il tarixində imzalanmış müqavilədə qeyd olunur ki, hər bir razılığa gələn tərəf digər razılığa gələn tərəfin vətəndaşlarına yaxud müəssisələrinə münasibətdə, onların investisiya fəaliyyətilə əlaqədar özünün yaxud üçüncü dövlətin vətəndaş yaxud müəssisələrinin istifadə etdiyi mexanizmindən az əlverişli olmayan mexanizm təqdim edir.

Həmin müqavilələrdə göstərilən prinsip və müddəalar beynəlxalq təcrübəyə uyğun olmaqla bir-birinə oxşarlıq təşkil edirlər. Qeyd edilən müqavilələrdə əsas öhdəlik kimi aşağıdakılar verilmişdir:

- qarşılıqlı şəkildə razılığa gələn tərəflərin investisiya qoyuluşlarına əlverişli şərait formalaşdırmaq;
- xarici mülkiyyətin qorunmasını təmin etmək;
- investisiyalardan qazanılan gəlirləri əngəlsiz şəkildə xarici köçürmək imkanının formalaşdırılması, investisiya ilə əlaqədar məsələlər üzrə mübahisələrin beynəlxalq məhkəməsdə baxılması şərtlərini təmin etmək və s. qeyd edilir.

Xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi əsas mənbəyi kimi sadəcə ikitərəfli və çoxtərəfli investisiyaya sazişləri, investisiyaların təhlükəsizliyi üzrə

beynəlxalq sazişlər deyil, eyni zamanda məskunlaşma haqqında sazişlər maliyyə və ticarət yönümlü beynəlxalq müqavilələr və s. rol oynayır.

Almaniya ilə imzalanmış müqavilənin preambulasında göstərilir ki, Müqaviləni bağlamaqla Tərəflər qarşılıqlı şəkildə digər Tərəfin ərazisində vətəndaşlarının və müəssisələrin investisiya fəaliyyəti üçün münbit zəmin formalaşdırmaq yönündə səy göstərirlər [6].

Xarici investisiya fəaliyyətinin tənzim olunması həm ölkəmizdə, həm də beynəlxalq miqyasda üç elementdən asılıdır: sazişi qəbul edən dövlətin siyasi idarəedilməsi formasından, sabit iqtisadi inkişafdan və hüquqi-qanunverici bazadan. Bu sahədə hüquqi-qanunverici bazanın daha səmərəli təşkili forması isə beynəlxalq hüquqi tənzimləmə ilə reallaşdırmaqdır. Xarici investisiyaların beynəlxalq səviyyədə hüquqi tənzimlənmə mexanizmi isə öz ilkin mərhələsini ikitərəfli beynəlxalq investisiya sazişlərindən götürür. İkitərəfli investisiya sazişlərində xarici investisiyaların müdafiə edilməsi məsələləri ilə bərabər, bir qayda olaraq, iqtisadi inkişafın və əməkdaşlığın əhatə dairəsinin genişləndirilməsi zərurəti qeyd olunur.

Azərbaycan Respublikasının Almaniya, Pakistan, Norveç, Türkiyə və başqa dövlətlərlə imzaladığı “İnvestisiyaların qarşılıqlı müdafiəsi və təşviqi haqqında” müqavilələri investisiyaların stimullaşdırılmasını qeyd edir. Bu sazişlərdə qarşılıqlı şəkildə tənzimləmə prinsipləri, təhlükəsizlik və təminat, mübahisələrin həll edilməsi, investorların milli mənsubiyyətinin müəyyənləşdirilməsi parametrləri və s. məsələlər göstərilib.

Azərbaycan ilə Türkiyə arasında “İnvestisiyaların qarşılıqlı təşviqi və qorunması haqqında” 9 fevral 1994-cü il tarixli Sazişin Preambulasında göstərilir ki, sıx şəkildə əməkdaşlığı, xüsusi hallarda, bir tərəfin digər tərəfin ərazisinə etdiyi investisiyaya münasibətdə, onu artırmaq istəyi ilə, bu investisiyaların tənzimlənməsilə əlaqədar rejim haqqında razılaşmanın kapital və texnologiya axınına və tərəflərin iqtisadi baxımdan inkişafına zəmin formalaşdıracağını qəbul edərək, investisiya qoyuluşuna münbit şərait formalaşdırılmasına dəstək vermək və səmərəli

investisiya mühiti formalaşdırmaq haqqında razılıq əldə edərək qeyd edilən sazişi imzalamışdılar [5].

Xarici investisiyaları qəbul edən dövlət ilkin olaraq investorun mənsub olduğu dövlətlə fəaliyyətinin şərtlərini müəyyənləşdirərək milli qanunvericiliyinə deyil, beynəlxalq müqavilə şəklində qarşılıqlı tənzimləmə formasına üstünlük verməlidir. Həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli sazişlərdə xarici investisiya fəaliyyətinin xüsusi sistemi ilə bərabər, sazişlərdə qarşılıqlı olaraq investorların hüquq subyektivliyinin tanınması və milli mənsubiyyəti, qanunvericilik bazaları, başqa sözlə beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətləri sahəsində yaranan problemlərin ümumi hüquqi tənzimlənməsi göstərilir. Bir qayda olaraq beynəlxalq sazişlərdə xarici investorlar üçün investisiya qoyuluşu və bununla əlaqədar fəaliyyətə bərabərhüquqlu, ədalətli və əlverişli rejimin təmin üzrə üzrə dövlətin öhdəliyi göstərilir.

1.3.Xarici investisiyalardan istifadənin beynəlxalq təcrübəsi və onların Azərbaycanda tətbiqi imkanları.

Müasir dövrdə bütün ölkələrin iqtisadi inkişafı investisiya mühitinin cəlb ediciliyindən və onun hüquqi tənzimlənməsi qaydalarından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. İntestisiya aktivliyinin çox olması davamlı iqtisadi inkişafını şərtləndirən başlıca amillərdəndir. Xüsusilə də, xarici investisiya qoyuluşların iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi və onların hüquqi tənzimlənməsi bütün ölkələr üçün əsas inkişaf istiqamətlərindəndir. Bu baxımdan aşağıdakı ölkələrin təcrübəsini qeyd etmək məqsədəuyğundur.

İrlandiya Respublikası 1922-ci ildə müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, 1950-ci ilə qədər proteksionist və himayəçi sənaye siyasəti həyata keçirərək, ölkədəki bütün xarici iqtisadi fəaliyyəti idarə etmişdir. 1950-ci ildən etibarən bu siyasətdən imtina edilərək, ixracata istiqamətlənmiş sənayeləşmənin stimullaşdırılmasına böyük əhəmiyyət verilmişdir. Bunun üçün ticarətə maneə olan əngəllər aradan qaldırılmış,

ixrac yönümlü sənaye sahələri stimullaşdırılmış və azad iqtisadi zona praktikasına keçilmişdir. 1960-cı ildən etibarən illik istehsal ortalaması 7%, sənayedəki məşğulluq isə 20% artmışdır. Xarici investisiyaların təşviqini də əhatə edən sənayeləşmənin reallaşdırılması dörd istiqamətdə həyata keçirilmişdir[29]:

İnfrastrukturun formalaşdırılması. Sənayeləşmə və xarici investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün lazımı şəraitin reallaşdırılması üçün, 1950-ci ildən başlayaraq yol, elektrik, liman və enerji şəbəkələri kimi əhəmiyyətli infrastruktur investisiyaları ilə bərabər, telekommunikasiya, təhsil və global investisiya kimi müasir infrastruktur investisiyalarına da xüsusi diqqət ayrılmışdır. Qeyd edilən investisiya növlərinin ölkənin ÜDM-dəki payı 28%-dən çox olmuşdur. Bu siyasətin həyata keçirilməsinə, milli və beynəlxalq infrastrukturun olmadığı bu ölkəyə xarici kapitalın maraqlı göstərməməsi səbəb olmuşdur.

1. İnvestisiya və vergi stimullaşdırmalarının həyata keçirilməsi. İrlandiya 1950-ci illərin ortalarından 1980-ci ilə qədər iqtisadi subyektlərin ixracdan əldə etdiyi mənfəətdən heç bir vergi almamış, ancaq 1980-ci ildən başlayaraq ixracdan gələn gəlirdən normal vergi almağa başlamışdır. İrlandiyada məşğulluq yardımı, sənaye parklarının müasirləşdirilməsi, təhsil yardımı, sürətləndirilmiş amortizasiya, dolaylı subsidiyalaşma, vergi amnistiyası kimi investisiya və vergi stimullaşdırmaları ilə bərabər, aşağıdakılar da tətbiq edilmişdir:

– Mənfəət vergisi güzəştinin tətbiqi. İrlandiyada istehsal olunan əmtəə və xidmətlərin satışından əldə olunan mənfəətlər, 2010-cu ilə qədər, 10% nisbətində güzəştli olaraq mənfəət vergisinə tabe tutulmuşdur.

– Kredit güzəştlərinin tətbiq edilməsi. Ölkədə yeni bir məhsulun potensial bazarı üçün həyata keçirilən araşdırmalarda işçi məvacibləri, material və konsultasiya (consulting) xərcləri kimi əvvəlcədən təsdiq edilmiş investisiya xərclərinin 50%-i həcmində araşdırma və inkişaf kreditləri verilməkdədir.

2. Kapitalın hərəkətinə məhdudiyyətlərin olmaması. Ötən illərdə İrlandiya xarici kapital üçün çox cəlbedici vəziyyətə gətirilmişdir. Həm ölkə xaricindən gətirilən kapitala, həm də xarici investisiyaların ölkə xaricinə çıxaracağı kapital və

mənfəət həcminə heç bir məhdudiyyət tətbiq edilməmişdir. Bu cür azadlığa baxmayaraq, kapitalın ölkə xaricinə hərəkəti aşağı səviyyədə olub, 70%-i təkrar İrlandiyada investisiya edilmişdir.

Buna əsas səbəb, xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün həyata keçirilməsi üçün tətbiq edilən tədbirlərdir. Digər tərəfdən də, kapital yığımının yüksək səviyyədə olduğu inkişaf etmiş ölkələrin, digər ölkələrə meyl etmək əvəzinə, xüsusilə, öz inkişaf prosesini başa vurmuş olan İrlandiya Respublikasına investisiya etməyi seçmələridir. Başqa sözlə, ölkə xarici investisiyaların cəlb edilməsi məsələsində, xarici kreditlər və ya beynəlxalq təşkilatların təmin etdiyi birbaşa investisiyaya istiqamətlənmiş xarici kapitalı seçmişdir. Belə ki, xarici investorlarla heç bir beynəlxalq qurumun müdaxiləsi olmadan birbaşa görüşmələr həyata keçirə bilmişdir..

3. Marketing və konsultasiya xidmətlərinə diqqətayrılması. İrlandiyada ölkəyə daxil olan hər bir xarici kapitalın ən qısa zaman ərzində mənfəətə çevrilməsini təmin etmək üçün, kapital sahibinə bir konsultant – məsləhətçi təhkim edilir. Bu konsultantın əsas işi, xarici investorun işlərini izləmək və ona kömək göstərməkdən ibarətdir. Yeni yaradılacaq müəssisənin istehsal sürətli formada keçməsinə təmin etmək üçün ərazinin təmin edilməsi, faiz güzəştləri, araşdırma dəstəyi və birgə təşəbbüs yardımı kimi güzəştlər göstərilir. Bununla bərabər, İrlandiya Hökuməti tərəfindən iqtisadi potensialı çox olan ölkələrdə İrlandiya üçün investisiya-marketing büroları formalaşdırılmışdır.

1950-ci illərdə həyata keçirilən liberallaşdırma tədbirləri ilə ölkəyə xarici investisiyaları cəlb etmə arzusu orta müddətli dövrdə öz effektini göstərmişdir. Belə ki, 1990-cı illərdə, emal sənayesində iləyən əmək qüvvəsinin 40 faizi əsasən 900-ə qədər xarici iqtisadi obyektlərdə işləyirdi. Bunu müqayisə etsək görərik ki, 1976-1982-ci illərdə İrlandiyanın emal sənayesinə qoyulan investisiyalar 15 faiz həcmində artarkən, bu nisbət ABŞ və Yaponiyada 8 faiz, AFR-də isə 6 faiz həcmində reallaşmışdır. Xarici investisiyalarının ixracatının ölkə ÜDM-dəki hissəsi 55 faiz həcmində qeydə alınmışdır. Hal –hazırda bu rəqəm 90 faizə çatmışdır.

İspaniya təcrübəsi. İspaniya Respublikasında da, İrlandiya da olduğu kimi,

ixracyönümlü və liberal iqtisadi siyasət həyata keçirilir. İspaniyada xarici investiyaların təşviqi siyasətinin 1959-cu ildən həyata keçirilməsinə baxmayaraq, 1970-ci ili ortalarına qədər ölkədəki avtoritar idarə ilə əlaqədar bu yöndə bir irəliləyiş müşahidə edilməmişdir. 1974-cü ildə İspaniya, daha bir liberal qanun ilə xarici investisiya fəaliyyətinə geniş imkanlar təklif etməyə başlamışdır. Bu müddət ərzində Avropa İttifaqına tam üzvlük hədəfinə fokuslanan İspaniyada xarici investisiya fəaliyyət tərəqqi dövrünə keçmişdir. Odur ki, 1977-ci ildə həyata keçirilən bir araşdırmaya əsasən, xarici investisiyaların məcmu ixracatdakı payı 51%, məcmu idxalatdakı payı isə 75% olmuşdur. İspaniyanın Avropa İttifaqına daxil olması ilə ölkəyə xarici investisiya daxil olmalarında ciddi artımlar müşahidə edilmişdir. 1985-ci ildə 1.7 milyard dollar dəyərində olan xarici investisiya daxilolmaları, 1990-ci ildə 14 milyard dollara çatmışdır. 2002-ci ildə isə bu rəqəm 20 milyard dolları keçmişdir [31].

Xarici investisiyaların İspaniyaya bu qədər maraq göstərməsinin bir sıra səbəbləri vardır ki, buna cəlbədicə stimullaşdırma siyasəti ilə bərabər, irimiqyaslı bir bazarın mövcudluğu, keyfiyyətli əmək ehtiyatları, aşağısəviyyəli vergilər, əlverişli coğrafi mövqe və inkişafda olan bazarlara yaxınlıq kimi amilləri göstərmək olar.

Ölkəyə xarici investisiyaları cəlb etmək üçün, maddi investisiyalarında 5%, qeyri-maddi investisiyalara 15% həcmində vergi güzəşti tətbiq edilir, sənayeyə üstünlük verən, araşdırma və inkişaf fəaliyyəti ilə məşğul olan və yeni məhsul növləri istehsal edən müəssisələr müxtəlif formalarda stimullaşdırılır. Gənc kadrlar işlə təmin edildiyi halda, müəssisənin sosial xərcləri üçün 50% ilə 100% arasında güzəşt mövcuddur. Bu kimi güzəştlər sayəsində ölkəyə olduqca çox xarici kapital daxilolması müşahidə edilmişdir. Ölkədəki müəssisələrin 30%-ində xarici kapital ortaqlığı vardır və sənayenin 50%-ə yaxını xarici kapital tərəfindən idarə edilir.

Lüksemburq. Lüksemburq 2002-ci ildə 126 milyard dollar xarici kapital cəlb etmişdir ki, bununla da dünyada ilk pillədə qərarlaşmışdır. Bunda da ölkədəki xarici investisiyalar üçün əlverişli imkanların təsirli böyük olmuşdur [29]. Ölkədə bu siyasətin həyata keçirilməsi istiqamətləri aşağıdakı kimidir:

- Pul yardımı. Lüksemburqda bölgələrə görə əsas kapitalla edilən investisiyalarının 15-25%-i həcmində kapital yardımı göstərilir.
- Təhsil yardımı. Ölkədə yaradılmış hər iş yerində işçilər və usta köməkçiləri üçün müəyyən məbləğdə təhsil xərcləri verilir.
- Araşdırma və inkişaf yardımı. Ölkədə araşdırma fəaliyyətli ilə əlaqədar xərclərin 50%-i həcmində subsidiya verilir.
- Faiz subsidiyası. Əsas kapitalla investisiyaların maliyyələşdirilməsi məqsədilə güzəştli faizlə kreditlər verilməkdədir.
- Vergi güzəştləri. Ölkədə ilk 8 il əldə edilən mənfəətin 25%-i gəlir vergisindən və lokal ticarət vergisindən azaddır. Ümumi vergi güzəştləri əsas kapitalla investisiyaların 30%-nə qədər çata bilir. Bununla yanaşı, yeni investisiyalar baxımından əsas fondların alınmasına çəkilən xərclərin 14%-i ödəniləcək mənfəət vergisindən çıxılır.
- Kredit güzəştləri. Dövlət bankı olan SNCI investisiyanın 40%-inə qədər olan hissəsini maliyyələşdirmək üçün 5 il müddətində sabit olaraq 8.25% aşağı faizli kredit verə bilir.

Belçika. Belçika xarici investisiyaların cəlb edilməsində Lüksemburqla birlikdə dünyada ən çox investisiya cəlb edən ölkəsidir və bu ölkədə də stimullaşdırma siyasəti olduqca effektiv şəkildə istifadə edilir. Ölkədə tətbiq olunan əsas stimullaşdırıcı istiqamətlər aşağıdakılardır:

–Kapital yardımı. Ölkədə əsas kapitalla investisiyaların 6% və ya 8%-i həcmində subsidiya verilməkdədir. Bununla yanaşı, edilən investisiya bölgə üçün strateji əhəmiyyətə sahibdirsə, subsidiya araşdırma bölgələrində 36%, inkişaf etmiş bölgələrdə 2-4% həcmində artırıla bilər. Strateji yardımlar araşdırma mərkəzlərinin yaradılmasını, yeni istehsal metodlarının tətbiq edilməsini, istehsalın əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını, hal-hazırda subkontraktorlar tərəfindən verilən xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsini, yeni sənaye fabrikləri yaradılmasını əhatə edir.

–Araşdırma və inkişaf yardımı. Belçikada yeni məhsul istehsal edilməsi və texnika inkişafı üçün qoyulan investisiyaların 50%-i həcmində, bəzi hallarda da 80%-

ihəcmində araşdırma və inkişaf yardımı göstərilir. Hər hansı bir müəssisədə yeni bir texnologiyanın tətbiq olunması halında, xaricdən təmin edilən bir texnikanın xərcinin 80%-i bir il müddətində dövlət tərəfindən qarşılır. Maksimum 500 işçi çalışdıran müəssisələrdə 3 il ərzində bazara daxil ola biləcək yeni bir məhsul istehsal edildirsə, araşdırma və inkişaf xərclərinin 80%-i dövlət tərəfindən qarşılır. Bununla yanaşı, texnologiyaya əsaslanan yeni istehsal texnikaları üçün ucuz kreditlər və risk kapitalı verilir.

Belçikada işləyən xarici mütəxəssislər və onların menecerləri ilə əlaqədar xüsusi vergi güzəştləri mövcuddur. Xarici investisiyaları daha çox cəlb etmək məqsədilə, sənaye bölgələrindəki müəssisələr 10 il müddətində əmlak və mənfəət vergisindən azad olunmuşdur.

Qeyd edilənlərdən əlavə Belçikada təhsil yardımı, məşğulluq yardımı, faiz subsidiyası, ətraf mühiti qorumaya istiqamətlənən yardım, investisiya güzəştləri, vergi güzəştləri, aşağı faizli və uzun müddətli kreditlər kimi stimullaşdırıcı vasitələrdən istifadə olunur.

İngiltərə. Böyük ölçüdə xarici investisiyalara ev sahibliyi edən İngiltərədə stimullaşdırmalar, əsasən pul və vergi stimullaşdırmalar formasındadır.

Bu ölkədə tətbiq olunan başlıca stimullaşdırma istiqamələri aşağıdakılardır:

- Kapital yardımı. İngiltərədə investisiya xərcləri və məşğulluq kontekstində bütün emal sənayesinə selektiv yardım verilir. İqtisadi inkişaf regionlarında kapital əsaslı layihələrə investisiya həcmnin maksimum 15%-i, məşğulluq əsaslı layihələrdə, investisiya həcmnin maksimum 40%-i nəğd olaraq verilir. Buradakı başlıca məqsəd, məşğulluq əsaslı investisiyalarla işsizliyin qarşısını almaqdır.

- Araşdırma və inkişaf yardımı. İngiltərədəki müəssisələrin uzunmüddətli araşdırma və inkişaf proqramları stimullaşdırılmaqdadır. Bu stimullaşdırmalar yeni texnologiya tədqiqatlarını əhatəsinə alan yüksək texnologiya proqramlarını, bir neçə müəssisə, araşdırma və texnologiya təşkilatları və rəsmi araşdırma qurumları tərəfindən reallaşdırılan sənaye əməkdaşlığını, sənaye ehtiyacları ilə əlaqədar olaraq müəssisələrin universitetlərlə birgə çalışmalarını stimullaşdıran proqramlardır.

- Təhsil yardımı. İngiltərədə emal və xidmət layihələrində, yeni texnologiyanın istifadə edilməsi ilə əlaqədar olaraq təhsil xərclərinin 40%-i, regional selektiv yardım adı altında, təhsil yardımı olaraq təmin göstərilir.

- Mənfəət vergisi güzəşti. araşdırma və inkişaf xərcləri və təşkilatlanmış sənaye regionlarındakı müəssisələrin tikinti xərclərinin hamısı, makina-avadanlıq xərclərinin 25%-i mənfəət vergisi miqdarından düşürülür.

Türkiyə. Türkiyədə xarici investisiyalarının fəaliyyətinin stimullaşdırılması tədbirlərinin başında, dünyadakı iqtisadi inkişafa paralel olaraq, investisiya endirimləri gəlir. Mənfəət vergisi əsasən tətbiq olunan bu nisbət 100%-dir. Yəni xarici şirkət mənfəətindən investisiya həcmi qədər dəyər çıxıldıqdan sonra vergi tətbiq olunur. 1998-də yeni tətbiq olunan tənzimləmə ilə, 250 milyon dolları ötüb keçən sənaye investisiyalarında bu rəqəm 200%-ə qədərdir. Bununla yanaşı, yerli texnika təminatı əlavə dəyər vergisindən azaddır [28].

Türkiyədə araşdırma və inkişaf investisiya layihələrinin alət, təchizat və proqram xərclərinin 50%-i müxtəlif fond resurslarından kreditlə təmin edilir. Kreditin verilə bilməsi üçün investor təşkilat layihəni reallaşdırma biləcək yetərliliyə və infrastruktura malik olmalıdır. Bu investisiya layihələrinin dövlət dəstəyi üçün uyğunluğunu müəyyənləşdirmə səlahiyyəti Türkiyə Elm və Texnologiya Araşdırma Qurumuna (TÜBİTAK) aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1968-1998-ci illəri əhatə edən 30 illik müddətdə, Türkiyədə tətbiq edilən motivasiya tədbirləri nöqtəyi-nəzərindən, yerli və ya xarici investorlara fərq qoyulmadan, ödənilən toplam məbləğ 325 milyard dollardır.

İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələrdə təşviqlərlə əlaqədar normativ təkliflər

Məlum olduğu kimi, ən effektiv xarici investisiya siyasəti, ölkəyə daxil olacaq xarici kapitalı investisiya sahələrinə və ixracçı sənaye sahələrinə istiqamətləndirmək, dolayısı ilə həmin investisiyalardan uzunmüddətli dövr üçün sənayeləşməyə xidmət göstərəcək formada faydalanmaqdan ibarətdir. Bunun üçün xarici investisiyaların ixrac gəlirləri müəyyən bir müddətə vergidən azad edilməklə bərabər, eləcə də zaman ərzində bir sıra əlavə tədbirlər də həyata keçirilə bilər. Bu

tədbirlər ölkənin sənaye potensialının artırılmasına müsbət mənada pozitiv təsir göstərməklə bərabər, tədiyyə balansını da müsbət istiqamətdə dəyişdirə bilər.

Qeyd edildiyi kimi stimullaşdırıcı tədbirlər, tələb olunan keyfiyyətə uyğun texniki əmək qüvvəsi gücü və kifayət qədər inkişaf etmiş səviyyədə nəqliyyat və kommunikasiya imkanları, minimal dövlət tənzimlənməsi və hüquqi tənzimləmə mexanizmi kimi təməl investisiya üsürlərindən ikinci dərəcədə əhəmiyyətli dərəcəyə malikdir. Ancaq bu vəziyyət o demək deyil ki, stimullaşdırıcı tədbirlərin xarici investisiyalar üzərində heç bir təsiri yoxdur.

Bu siyasət müəyyən edilərkən kəmiyyət kriteriyaları ilə bərabər keyfiyyət xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır. Başqa sözlə, tədbirlər sistemi ölkənin ehtiyac duyduğu yüksək texnologiyaları da əhatə edə biləcək formada həyata keçirilməlidir.

Bununla yanaşı xarici investisiyaların cəlb edilməsinin hüquqi tənzimlənməsi nöqtəyi-nəzərindən stimullaşdırıcı vergi siyasətinin effektiv formada tətbiq olunması olduqca çətin və mürəkkəb bir prosesdir. Nəticə etibarilə, vergi alətlərindən minimum xərc və maksimum fayda əldə etmək üçün əvvəla aşağıdakı göstərilən məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır:

- Xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi üçün ən başlıca tədbir, vergi sisteminin ölkə səviyyəsində makroiqtisadi mühitə uyğun, eləcə də beynəlxalq hüquqi normalara müvafiq şəkildə tənzimlənməsidir.

- Vergiyə aid stimullaşdırıcı tədbirlərin iqtisadi cəhətdən effektivliyi ilə bağlı bəzi problemlər olduğu üçün, həyata keçiriləcək olan tədbirlərin mütləq mənada və vergi qanunlarında şəffaf şəkildə göstərilməsi lazımdır.

- Həyata keçiriləcək tədbirlərə çəkilən xərclər kompensasiya edilə bilən olmalıdır. Buna misal olaraq, investisiya endirimləri, vergilərin təxirə salınma halları və sürətləndirilmiş amortizasiyalar kimi tədbirlər, vergi dərəcələrinin aşağı salınması formasında tətbiq olunacaq olan tədbirlər xərclərin optimallığı baxımından daha effektivdir və xərcləri gələcək dövrlərdə nisbətən kompensasiya oluna bilər.

- İxrac yönümlü tədbirlər və azad iqtisadi zonalar kimi dolaylı stimullaşdırıcı

tədbirlər sui-istifadə olunduğu üçün bunların tətbiqi məhdudlaşdırılmalıdır.

– Stimullaşdırıcı tədbirlər, yalnız müəyyən bir ərazi, sahə və ya müəssisəni deyil, bütün iqtisadi sistemi əhatə altına alacaq formada tətbiq olunmalıdır. Çünki xarici investisiyalarının əlavə dəyər yaratma xüsusiyyəti, yerli müəssisələrin bu dəyərdən istifadə edə bilməsi ilə əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən vergi tədbirləri təhsil, texnologiya, tədqiqat fəaliyyətləri kimi, potensial əlavə dəyərin yaradıla bilməsi üçün lazımi iqtisadi mühiti formalaşdırmalıdırlar.

FƏSİL 2. XARİCİ İNVESTİSİYALARDAN İSTİFADƏNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN NORMATİV-HÜQUQİ TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ

2.1. Xarici investisiya qoyuluşlarının müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.

İqtisadi inkişafı maliyyələşdirməkdə effektiv bir alət olan xarici investisiyaları cəlb etməyə istəyən ölkələr əsasən üç istiqamətdə siyasət həyata keçirməlidir [19, səh 157]:

- Ölkədə xarici investisiya qoyuluşları üçün bazarı liberallaşdırmaq, normativ hüquqi bazanı təkmilləşdirmək və investisiya qoyuluşları üçün uyğun zəmin yaratmaq;
- Dövlət strukturları bir addım daha irəli gedərək, xarici investisiya qoyuluşları cəlb etmək üçün marketinq siyasətlərini prioritet kimi qəbul edir, ölkənin xarici ölkələrdə reklam-tanıtım agentliklərini formalaşdırmaq;
- Xarici investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək siyasəti, ölkənin inkişaf prioritetlərinə görə, strateji hədəf kimi qəbul edilən beynəlxalq investisiya subyektlərinin ölkədəki ehtiyaclarını qarşılamağı qarşısına məqsəd qoymaq.

Hal-hazırda xarici investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək istiqamətində mövzusunda ölkələr arasında güclü bir rəqabət mövcuddur. Bu nöqtəyi nəzərdən, yerli hökumətlər xarici investisiya qoyuluşlarına qarşı dəqiq və qərarlı bir öhdəlik götürməli və bu öhdəlik iqtisadi inkişaf strategiyasına və dövlət büdcəsinə inteqrasiya olunmalıdır. Bundan əlavə xarici kapitalın ölkə inkişafındakı əhəmiyyəti elmi-tədqiqat qurumlarında da müzakirə olunmalı, universitet proqramlarında yer almalı, qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən geniş miqyaslı birgə forumlar vasitəsilə xarici investisiyalarla əlaqədar mövzular müzakirə edilməli, bu haqda cəmiyyəti məlumatlandırılmalıdır.

İnvestisiya subyektləri baxımından, dövlətin siyasi və iqtisadi qərarlarındakı komplekslik və davamlılıq ən əsas gələn qiymətləndirmə kriteriyasıdır. Dövlətin nüfuzu artırılmalı və etibarının azalmasının qarşısı alınmalı, qanunlar uzunmüddətli

tələblərə cavab verməli, hüquqi qanunvericiliyə əsasən investorların hüquqları müdafiə edilməlidir.

Milli iqtisadiyyatın inkişaf prosesində xarici investisiya qoyuluşları əsas rol oynayır və iqtisadi artımın sürətini müəyyən edən faktorlardan biridir. Milli iqtisadi sistemin xarici investisiya qoyuluşları vasitəsilə inkişaf etdirilməsi milli gəlirin artırılması və bir sıra əmtəə və xidmətlər üzrə olan tələbatı ödəməklə rəqabətə davamlı məhsulların istehsal edilməsinə səbəb olur. Bu cür iqtisadi şəraitdə milli gəlirin həm yığım, həm də istehlak fondularına istiqamətləndirilən vəsaitlərin həcmi yüksəlir. Bu prosesin davamlılığının təmin olunması yığım və istehlak fondularına yönəldilən vəsaitlərdən səmərəli istifadə olunmasını tələb edir. Milli gəlir hesabına formalaşmış investisiya qoyuluşları həm yığım, həm də gəlir formasını alaraq istehsal edilməsi nəticəsində bir tərəfdən öz artımlarına, ikinci bir tərəfdən isə geniş təkrar istehsalı stimullaşdırmaqla milli iqtisadiyyatın həcmnin genişlənməsinə səbəb olur. Belə olduğu təqdirdə investisiya qoyuluşları nə qədər səmərəli şəkildə tətbiq edilirsə milli gəlirin artım sürəti də bir o qədər çox olar, sonda isə istehlaka istiqamətləndirilən yığımın həcmi həm mütləq, həm də nisbi mənada artar. İnvestisiya qoyuluşlarının kifayət qədər yüksək səmərəliyinə nail olunması isə iqtisadi inkişafın əsas determinantı olan ümumi daxili məhsulun artırılmasını təmin etmiş olar [15].

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, ilkin olaraq, ölkədə siyasi stabilliyini bərpa edilməsi, bazar iqtisadi sistemə keçidi və səmərəli iqtisadi əlaqələri bərpa edəcək strateji iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi nəticəsində yüksək keyfiyyətli iqtisadi inkişaf üçün zəmin yaradılması ilə xarakterizə oluna bilər. 1995-2003-cü illəri əhatə edən dövrdə irimiqyaslı torpaq islahatları, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi kimi zəruri islahatların həyata keçirilmişdir. Qeyd edilən dövrdə nəzərəçarpan başqa məqamlardan biri də ölkəmizin dinamik inkişafını təmin edən və xarici investisiya qoyuluşlarını ölkəyə cəlb edən neft strategiyasının əsasının qoyulmasıdır. Bu dövrdə xarici investisiya qoyuluşlarının ölkəyə cəlb edilməsində ən mühüm hadisə 1994-cü ildə 13 şirkətdən ibarət beynəlxalq konsorsiumla Azəri-Çıraq-Günəşli neft yataqlarının istismarına dair

"Əsrin Müqaviləsi" imzalanmışdır və bu hadisədə iqtisadi canlanma müşahidə olunmuşdur. Həmin dövrdə iqtisadi artıma nail olunmaqla itirilmiş iqtisadi səmərə bərpa olunmuş, milli valyutanın və qiymətlərin stabilliyinə, məşğulluğun əhəmiyyətli dərəcədə artımına nail olunmuşdur. Ölkəmizin strateji valyuta ehtiyatları yaradılmış, bank və kredit sistemində etimad bərpa olunmuş, dövlət büdcəsinin davamlı maliyyələşmə qaynaqları təmin olunmuşdur.

2004-2014-cü illərdə həyata keçirilmiş iqtisadi artım modeli ölkədə mövcud iqtisadi sistemi dünyanın ən sürətlə inkişaf edən iqtisadi sistemlərindən birinə çevirmiş və xarici investisiya qoyuluşlarının artımına səbəb olmuşdur. Qazanılmış neft gəlirlərinin bir hissəsinin fəal formada respublika iqtisadiyyatına investisiya şəklində qoyulması nəticəsində ölkəmizdə qısamüddətli dövrdə orta-yüksək gəlirli ölkəyə dönüşmüş, iqtisadi və sosial infrastruktur bütöv bir şəkildə yenilənmiş, qlobal rəqabət qabiliyyətliliyə görə dünyada 37-ci yerdə mövqe tutmuşdur. Reallaşdırılan tədbirlər və dünya bazarında nefti qiymətindəki müşahidə olunan artımlar ölkə iqtisadiyyatının sıçrayışlı inkişaf mərhələsinin təməlini qoymuşdur və 2004-2010-cu illəri əhatə edən dövrdə ümumi daxili məhsul ildə orta hesabla 16,9 faiz yüksəlmişdir. Neft-qaz istehsalının həcmində və qiymətində artımı neft sektoruna birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasına müsbət təsir etmişdir. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinin rəsmi açılışı olmuş və ölkəmiz dünya səviyyəsində iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirməklə, neft-qaz istehsalı və ticarətinin dayanıqlılığını təminat altına almışdır. Qeyd edilən illərdə neft gəlirləri tikinti, xidmət, dövlət idarəetməsi, müdafiə və sosial təminat kimi müəyyən sahələrin də inkişaf etməsinə birbaşa şəkildə yol açmaqla ölkəmizə dividend qazandırmışdır. Qeyd edilən iqtisadi inkişaf dövrünü müvəffəqiyyətlə həyata keçirməyə şərait yaradan iqtisadi artım modeli sayəsində ölkə iqtisadiyyatı 6 dəfəyə qədər artmış, hər nəfərə düşən milli gəlir 5 dəfədən çox yüksəlmişdir. Həmin illər ərzində ölkəmizdə qiymətlərin sabitliyi qorunmuş, xarici valyuta gəlirlərinin mühüm səviyyədə çoxalması nəticəsində iri miqyasda strateji valyuta ehtiyatları yaradılmış, milli valyutanın məzənnəsinin həddən artıq möhkəmlənməsinə şərait yaradılmamaqla

beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyi qorunub saxlanmışdır. Bu illərdə bank sistemində fəallıq artmış, əmanətlərin həcmi 11 dəfə, kreditlərin həcmi isə 19 dəfə yüksəlmişdir. 2004-2014-cü illəri əhatə edən iqtisadi inkişaf dövründə nəzər yetirilməli məqamlardan biri də 2011-ci ildən sonra iqtisadi artım sürətinin enməsi olmuşdur. İqtisadiyyata bu illərdə cəlb edilən investisiya qoyuluşlarının yüksəlməsinə baxmayaraq, iqtisadi fəallığın azalması müşahidə olunmuşdur [14].

2014-cü ilin sonlarından başlayaraq beynəlxalq bazarlarda neftin qiymətinin kəskin sürətdə azalmasının neqativ effektləri 2015-ci ilin ikinci yarısından başlayaraq ölkə iqtisadiyyatında müşahidə edilmişdir. Bu cür neqativ təsir, ilkin olaraq, tədiyə balansına, bundan sonra da iqtisadi artımın maliyyələşmə kanalları üzərindən iqtisadi fəallığa təsir göstərmişdir. Xarici investisiya qoyuluşları da neft gəlirlərinin aşağı düşməsi nəticəsində azalmışdır. Azərbaycan manatına nisbətən ABŞ dollarının məzənnəsi iki dəfəyə qədər artmış, fiskal sabitliyin təmini üzrə müəyyən risklər yaranmış, dövlət borcunun ödənilməsi üzrə maliyyə yükü çoxalmışdır. Dövlət orqanları iqtisadi fəallığın bərpa olunması məqsədi ilə iqtisadi siyasətin daha da inkişaf etdirilməsi, institusional islahatların intensivləşdirilməsi yönündə bir sıra tədbirlər görmüşdür.

Xarici investisiya qoyuluşları ölkənin iqtisadi inkişafına uzunmüddətli dövrdə təsir göstərməklə bərabər həm əhalinin məşğulluq səviyyəsinə, həm də ümumilikdə sosial səviyyəsinə birbaşa təsir edir. Yalnız onu qeyd etmək kifayətdir ki, əgər kənd təsərrüfatı sektoruna investisiya qoyuluşları azalarsa, onda bu sektorda məşğul olan əhali arasında işsizlik yüksələcək, bununla yanaşı onların məcmu gəlir səviyyələri də aşağı enəcəkdir. Yəni, bu sektorda məşğul olan əhalinin nəinki başqa sferalarda istehsal edilən mallara və xidmətlərə olan tələbləri azalır, eləcə də əhalinin bu sferanın məhsullarına olan tələbatı da təmin edilməmiş qalacaqdır. Nəticədə həm bu sektorda, həm də bu sektor ilə əlaqədar olan digər sektorlarda işsizlik səviyyəsi artacaqdır.. Kənd təsərrüfatı sektoruna investisiya qoyuluşlarının azalması həmin sektora xidmət göstərən istehsal və hasilatın müxtəlif sferalarına da mənfi təsir edəcəkdir.

Cədvəl 2.1.

Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb edilən xarici
investisiyaların miqdarı

(milyon manatla)

Ölkələrin adı	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	mln manat	mln manat	mln manat	mln manat	mln manat	mln manat	Mln manat	mlnmanat	mlnmanat
Cəmi	2242	1645	2406	2600	3258	4671,9	4903	6898	9282
Birləşmiş Krallıq	1025	801	1247	1184	1096	1707	1554	2018	2480
ABŞ	435	301	359	385,6	439	560,2	380,3	382	447,3
Yaponiya	225	113	180	234,4	332,6	497,8	310,4	488	541,6
Norveç	139	70	111,9	131	389,6	515,4	901,8	480	198,9
Türkiyə	147	56	95	106,3	211,3	308,2	418,9	960	1241,9
Fransa	27	40,6	29	45,9	168,1	156,7	329,9	63,2	203,6
Çexiya	31	34,6	216,7	99,9	128,1	266,3	132,5	116	227,4
İsveçrə	1,7	25,7	2,2	6,4	0,1			544,9	792,6
Cənubi Koreya	38,5	12	40,2	28,8	10,7	21,4		387,8	885,3
İran	15,4	8,5			80,4	123,7	296,1	448	571,1
Əfqanıstan		6,8							
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	3,1	6,5	0,4					16	
Səudiyyə Ərəbistanı	4,1	2,5	4,3	2,7	18,9				35,9
Avstriya	0,9	2,2	0,6						
Qazaxıstan	0,9	1,8							
Rusiya	9,9	0,9	1,9		80,4	128,2	296,1	448	571,1
İtaliya	0,8	0,8	0,3	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3
Almaniya	30,1	0,3	0,7	5,9	9,9		6,9	13,1	13,7
Hindistan						78,9	43,5	54,3	63,1
Lüksemburq	2,3		0,01	0,7	0,1	0,1			
Sinqapur	0,6			0,2	0,8	18,6	0,8		
Niderland						57,5	0,5		
Finlandiya	0,5								
Filippin					20,5				
Beynəlxalq təşkilatlar	101,8	160	116,1	368,2	271,2	231,1	230,4	476,5	1005,4

www.stat.gov.az

Ölkənin əsas iqtisadi mənzərəsinə nəzər salsaq görərik ki, 2007-ci ilə qədər

ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların əsas mənbəyi birbaşa xarici investisiya qoyuluşları olmuşdur. Ancaq sonrakı dövrlərdə vəziyyət dəyişmişdir, belə ki daxili investisiya aktivliyi dövlət maliyyəsi və dəstəyi hesabına artmışdır. Göstərmək lazımdır ki, ölkəmizdə birbaşa xarici investisiya qoyuluşları hesabına yaranmış olan əsas kapitalın ümumi daxili məhsuldakı payı regional orta səviyyədə aşağı olmuşdur. Yəni ki, 2014-cü ildə uyğun olaraq Gürcüstanda 74 %, Ukraynada 49%, Qazaxıstanda 61%, Qırğızıstanda 48%, Türkmənistanda 55% və Moldovada 46 % olmuşdur ki, bununla müqayisədə ölkəmizdə birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının ÜDM-dəki payı 25% olmuşdur.

Cədvəl 2.2.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar,

(milyon manatla)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Cəmi investisiyalar	7415,6	10353,9	13328,0	10475,1	14118,8	17048,9	20251,2	21448,3	21890,6	20057,4
Daxili investisiyalar	2901,1	4626,7	7702,3	6079,9	7499,2	10199,0	12148,4	13178,9	12715,1	9058,5
Xarici investisiyalar	4514,3	5727,2	5625,8	4395,2	6619,8	6849,8	8102,7	8269,3	9175,7	10998,9

www.stat.gov.az

Cədvəldən məlumdur ki, ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiya qoyuluşlarının həcmində artım müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2006-2015-ci illərdə investisiya qoyuluşlarının həcmi 170 faiz artaraq 20 milyard manat həcminə çatmışdır. Bu göstərici isə 2015-ci ildə ümumi daxili məhsulun 35 faizinə bərabər olmuşdur ki, bu da iqtisadi inkişaf üçün yetərli göstəricidir. Xarici investisiyaların cəmi investisiyalarda xüsusi çəkisi isə 55 faizə qədər olmuşdur ki, bu da ölkədə xarici investisiya qoyuluşları üçün əlverişli mühit olduğunu göstərir

2004-2014-cü illəri əhatə onillikdə ərzində ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilən birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının həcmi 52 milyard dollar olmuşdur ki, bu investisiyaların da 85 faizi neft sektoruna, 15 faizi isə qeyri-neft sektoruna qoyulmuşdur. Bu dövr ərzində qeyri-neft sektoruna yönəldilən birbaşa xarici

investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisinin az olmasına baxmayaraq, artım sürəti yüksələn xətlə inkişaf etmişdir. Belə ki, statistik məlumatlara əsasən, ümumi birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının orta illik artım tempi 8,2 faiz olduğu halda, qeyri-neft sektoru üzrə bu göstərici 32,5 faiz olmuşdur. Lakin artım tempinin yüksək olmağına baxmayaraq, qeyri-neft sektoruna qoyulmuş birbaşa xarici investisiyaların ölkənin iqtisadi potensialından hələ də aşağı səviyyədədir.

Yeni iqtisadi şəraitdə respublika iqtisadiyyatına cəlb olunan xarici investisiya qoyuluşlarının səmərəli istifadə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Bu baxımdan xarici investisiya qoyuluşlarının milli iqtisadiyyatın bütün sektorlarının davamlı və stabil fəaliyyət göstərməsi, iqtisadi subyektlərin fəaliyyətinin genişləndirilməsi, gözlənilən səmərəlilik nəticələrinin qazanılması, fiskal təhlükəsizliyin təmin olunması, intellektual iqtisadiyyat səviyyənin yüksəldilməsini təmin edən bir amildir. İntellektual iqtisadiyyatın miqyasının genişləndirilməsi bu investisiyaların milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarına yatırılmasının təmin olunması nəticəsində sabit, balanslı inkişafa nail olunması və iqtisadi sistemin çıxan problemlərin həll olunması vacib, zəruri əhəmiyyət kəsb edən bir məsələ kimi ortaya çıxmışdır. Xarici investisiyalar hesabına ölkəmizdə reallaşdırılan infrastruktur və sosial layihələrin təhlil olunmasını investisiya qoyuluşlarından istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi istiqamətində atılmış bir addım kimi hesab etmək olar. İnfrastruktur və sosial yönümdə reallaşdırılan layihələrə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi qeyri-neft sektorunun inkişafını stimullaşdırmış, ölkə iqtisadiyyatının neft amilindən asılılığını nisbətən aşağı endirmişdir.

Müasir dövrdə də investisiyaların cəlb edilməsi, onların təşviqi dövləyin iqtisadi hüquq sisteminin əsaslarından biri kimi çıxış edir. Belə ki, yeni sənaye müəssisələrinin formalaşdırılmasına dövlət dəstəyinin verilməsi və milli sənaye sahələrinə investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsinin təşviq olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 yanvar 2016-cı il tarixli “İntellektual iqtisadiyyatın təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” fərmanı, 20 aprel 2016-cı il tarixli

“İnvestisiya təşviqi sənədini almış hüquqi şəxslərə və fərdi sahibkarlara texnika, texnoloji avadanlıq və qurğuların idxalı üçün təsdiqedic sənədin verilməsi Qaydası”nın təsdiq olunması haqqında Fərmanı və 20 aprel 2016-cı il tarixli “İnvestisiyanın həyata keçirildiyi iqtisadi fəaliyyət sahələri, investisiya layihəsinin həcmi ilə bağlı minimal məbləğ və həyata keçiriləcəyi inzibati ərazi vahidləri”nin təsdiq edilməsi haqqında” fərmanı ilə investisiyaların cəlb olunmasının təşviq edilməsi mexanizmi formalaşdırılmış, sənaye sahəsində məşğul olan fərdi sahibkara və hüquqi şəxslərə gömrük və vergi güzəştlərinin tətbiq olunması üçün münbit şərait formalaşdırmışdır.

İnvestisiya qoyuluşlarının təşviq edilməsi haqqında olan bu sənəd “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda və Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində müəyyənləşdirilmiş güzəştlərə nail olmağa əsas verən sənəddir ki, bu güzəştlərə də aşağıdakılar daxildir:

- əmlak və torpaq vergisindən tam azadolma;
- gəlir və ya mənfəət vergisinin 50 faizlik hissəsindən azadolma;
- layihə çərçivəsində xarici ölkələrdən idxal edilən texnika, texnoloji avadanlıq və qurğuların əlavə dəyər vergisi və gömrük rüsumundan tam azadolma.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1 iyul 2017-ci il tarixinədək 141 hüquqi şəxsə, 17 fərdi sahibkara 169 investisiya təşviqi sənədi təqdim olunmuşdur. İnvestisiya təşviqi sənədi təqdim olunmuş layihələrin həyata keçirilməsi nəticəsində yerli istehsala 1574 mln. manat investisiya qoyulacağı, 11 mindən çox yeni iş yerinin açılacağı proqnozlaşdırılır.

Bununla bərabər, həmion investisiya təşviqi sənədləri əsasında texnikanın, texnoloji avadanlıqların və qurğuların güzəştli şərtlərlə idxal edilməsi üçün 123 təsərrüfat subyektinə 652 ədəd təsdiqedic sənəd təqdim olunmuşdur.

2.2. Respublikamızda xarici investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

Ümumilikdə investisiya qoyuluşlarının hansı ölkədə hansı ölkədə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq o səmərəlilik nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilir və yoxlanılır. İntestisiya qoyuluşlarının qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan ölçü və meyarlar həm metodoloji, həm də praktiki baxımdan fərqlidirlər. İqtisadi araşdırmalara əsasən metodoloji nöqtəyi-nəzərdən investisiya qoyuluşları aşağıdakı səmərəlik göstəriciləri əsasında qiymətləndirilir[13, səh 37]:

- iqtisadi səmərəlilik;
- büdcə səmərəliliyi;
- kommertiya (maliyyə) səmərəliliyi.

İntestisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyi dedikdə investisiyanın reallaşdırılması ilə bağlı iştirakçıların birbaşa maliyyə maraqlarında nəzərdə tutulan ölçülərdən kənarlaşan və gəlir dəyişikliklərini nəzərdə tutan əlavə xərcləri başa düşülür. Bu cür xərclər iştirakçılar tərəfindən ödənilir və onun ilkin, cari və ləğvetmə xərcləri ayırd olunur.

İntestisiya qoyuluşlarının büdcə səmərəliliyi dedikdə investisiyanın müvafiq büdcələrin gəlir və xərclərinə təsir göstərməsi nəzərdə tutulur. Büdcə səmərəliliyi göstəricisi olaraq müvafiq büdcədə büdcə səmərəsi məfhumundan istifadə olunur. Büdcə səmərəsi o deməkdir ki, investisiya qoyuluçu reallaşdırıldıqda bunun nəticəsində qazanılan vəsait həmin investisiyanın reallaşdırılması üçün çəkilən xərclərdən çox olsun.

İntestisiya qoyuluşlarının kommertiya səmərəliliyi dedikdə, gələcək dövrdə investisiyanın həyata keçirilməsindən sonra təmin olunacaq gəlirlilik norması ilə maliyyə xərcləri arasında olan müqayisəli fərq nəzərdə tutulur. İntestisiya qoyuluşunun kommertiya səmərəliliyi iqtisadi araşdırmalarda gəlinə nəticəyə əsasən həm ümumilikdə investisiya üzrə, həm də onun müxtəlif istiqamətləri üzrə həyata keçirilir. Araşdırmalardan məlum olur ki, bir qayda olaraq investisiya qoyuluşlarının kommertiya səmərəliliyinin əlavə qiymətləndirilməsi də aparılır.

Respublika iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesinin inkişaf etdirilməsi, həm dövlətin xarici iqtisadi siyasətinin restrukturizasiyasının, həm də ölkədə mövcud olan bazar iqtisadi sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün aparılan iqtisadi islahatların əsas hissəsini təşkil etməlidir.

Xarici investisiya qoyuluşlarının ölkəyə kütləvi surətdə axını və inkişaf etməsi birinci növbədə əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması yönündə aparılan dövlət tədbirləri sıx əlaqədardır. Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların qoyulması və bu prosesin daha da inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı şərtlər zəruri hesab olunmalıdır

- xarici investisiya qoyuluşlarının beynəlxalq təcrübəsində tətbiq olunan səmərəli modeldən geniş şəkildə istifadə etməklə, qlobal investisiya bazarında ölkənin tanıtılmasına, investorların ölkə haqqında məlumatlandırılmasına çalışmaq;

- səmərəli və əlverişli investisiya mühiti formalaşdırmaqla, ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların qoyulmasına şərait yaradan və sahibkarların hüquq və öhdəliklərini müəyyənləşdirən mövcud hüquqi qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi və normativ hüquqi aktların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;

- daha çox inkişafa və dövlət dəstəyinə ehtiyacı olan sənaye sahələri üçün potensial xarici investorların axtarılması və cəlb olunması üzrə mövcud qurumların funksiyalarının vahid dövlət strukturunda toplanması və ya əlaqələndirilməsi;

- xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasının sənaye baxımından təkmilləşdirməklə, onların milli iqtisadiyyatın bütün sektorlarına yönəldilməsi;

- ölkənin beynəlxalq konvensiyalara qoşulması, müqavilələr imzalaması və bir çox inkişaf etmiş dövlətlər tərəfindən qəbul edilən qaydalara əməl etmə öhdəliyinin götürülməsi yönündə, eləcə ölkənin xarici investisiya siyasətində milli və beynəlxalq maraqların, dövlət və cəmiyyətin məqsədlərinin müdafiəsi və uyğunlaşdırılması;

- potensial xarici investorların ölkəyə cəlb olunmasında vacib və xüsusilə postneft dövründə milli maraqlar nöqtəyi-nəzərindən çox mühüm olan bir istiqaməti;

– idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının sürətli şəkildə inkişafına dövlət tərəfindən xüsusi diqqət ayrılmalıdır;

– əsas kapitalla qoyulan investisiyalarla bərabər, ölkəmizə nisbətən zəif cəlb edilən portfel investisiyaların cəlb olunması üçün uyğun zəmin formalaşdırmaq, bunun üçün qiymətli kağızlar bazarını dünya standart və normalarına müvafiq şəkildə inkişaf etdirmək, investisiyaların xarakteristikaları diqqətə alınmalıdır. Bu ona görədir ki, beynəlxalq kapital əməliyyatlarında valyuta risklərinin idarə edilməsi məsələləri əhəmiyyətli faktorlardan hesab edilir;

– ölkənin pul-kredit və bank strukturunun investisiya fəallığını dəstəkləməsi daha da artırılmalıdır. Xarici sərmayənin iştirak etdiyi investisiya layihələrinə xidmətdə milli bankların payı əhəmiyyətli dərəcədə artırılmalıdır;

– xarici investisiya qoyuluşlarının yalnız iri şəhərlərə deyil, ölkənin regionlarında da reallaşdırılması məsələsi dövlət tərəfindən təmin edilməlidir;

– yeni iqtisadi şəraitdə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi sahəsində real iqtisadi və hüquqi durumu araşdırmaq, ölkədə investisiya mühitini formalaşdıran iqtisadi və hüquqi-qanunvericilik bazasını xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi və müştərək müəssisələrin formalaşdırılması mexanizmini postneft dövrünün tələblərinə müvafiq şəkildə inkişaf etdirilməsini təmin etmək.

Milli iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri hesab edilən sənaye sektoruna yönəldilən xarici investisiya qoyuluşlarının səmərəli və planlı surətdə istifadəsi, onların cəlb olunmasının stimullaşdırılması ölkənin gələcək davamlı inkişafını və beynəlxalq iqtisadiyyata inteqrasiyasını sürətləndirəcəkdir.

Cədvəl 2.3.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici
investisiyalar

(mln. ABŞ dolları)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Cəmi Xarici investisiyalar	5052,8	6674,2	6847,5	5468,6	8247,8	8673,5	10314,1	10540,9	11697,7	10719,1
Maliyyə kreditləri	983,4	1576,6	2357,9	1438,3	3405,9	3692,4	3135,5	2655,8	1880,6	2210,2
<i>Ondan neft sektoruna kreditlər</i>	274,7	160,4	4,8	77,0	667,6	696,9	295,0	300	542,9	823,7
Birbaşa investisiyalar	3790,6	4442,4	3844,1	3037,1	3614,2	4293,7	5382,3	5976,2	8049,2	7483,1
Neft bonusu	17,0	68,2	3,5	1,0	2,0	19,9	2,0	2,4	17,0	2,0
Portfel investisiyalar	57,7	156,4	152,2	305,8	846,1	48,2	1289,4	718,5	1321,4	
Digər investisiyalar	203,8	430,7	488,8	686,4	378,4	619,6	504,4	1188	429,5	1023,8

www.economy.gov.az

Cədvəl məlumatlarından məlum olur ki, ölkə iqtisadiyyatına qoyulan cəmi xarici investisiyalarda 100 faizlik bir artım müşahidə olunmuşdur. Cəmi xarici investisiyaların mütləq həcmi 2006-cı ildən 5052,5 milyon dollarda 2015-ci ildə 10719,1 milyon dollara çatmışdır. Maliyyə kreditlərinin həcmi isə 1227 milyon dollar artaraq 2210,2 milyon dollara çatmışdır. Birbaşa xarici investisiyaların həcmində isə iki dəfə artım müşahidə olunmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafında qeyri-neft sektorunun rolu və qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb olunmasının xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi makroiqtisadi siyasətdə qeyri-neft sektorunun xüsusi şəkildə inkişaf etdirilməsinə böyük diqqət yetirilir verilir. Ümumilikdə iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsinin mövcud vəziyyətini qiymətləndirərkən göstərmək lazımdır ki, ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması məsələsi Azərbaycan Respublikası idarəetmə orqanlarının iqtisadi siyasətinin başlıca tərkib hissələrindəndir. Məlumdur ki, investisiya cəlb etmələrinin bir sıra iqtisadi

siyasət elementlərinin tətbiq edilməsi ilə şaxələndirilməməsi ölkə iqtisadiyyatının gələcək iqtisadi potensialının məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilər. Lakin investisiya qoyuluşlarının iqtisadiyyatının əsas sahəsi karbohidrogen resurslarının hasilatı olan ölkəmizdə qeyri-neft sahəsinə cəlb edilməsi əsasən məsələ deyildir. Bunun da əsas səbəbi investisiyalarda kifayət qədər payı olan xarici investisiya subyektlərinin əsasən neft-qaz sferasına maraq göstərməsidir. Ölkəmizin iqtisadi baxımdan inkişafından sonra qeyri-neft sektoruna yatırım edən ən böyük investisiya subyektlərindən biri də elə dövlətin özü oldu. Belə ki, çox böyük maliyyə resurslarının cəlb olunduğu iqtisadiyyatın istehsal, nəqliyyat və infrastruktur sferalarını da əhatə edən dövlət investisiya planları işlənib hazırlandı. Dövlət tərəfindən investisiya layihələrinə start verilməsi öz növbəsində iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə şərait yaratmışdır. İqtisadi inkişafın sürətlənməsi isə qeyri-neft sektorunu xarici və daxili investorlar daha çox maraq tələb edən sahəyə çevirdi. Ancaq bununla bərabər, ötən illərdə müəyyən hallarda ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsində problemlər də var idi. İlkin olaraq, bu sferanı tənzimləyən hüquqi-qanunverici bazanın inkişaf etdirilməsi prosesi davamlı olmalı idi. İkinci növbədə, mexanizm və vasitələrin müasir tələblərlə uzlaşdırılması vacib idi. Həmin istiqamətdə bir sıra tədbirlər yerinə yetirilsə də, hazırda da bir sıra problemlər qalmaqdadır.

Cədvəl 2.4.

Neft və qeyri-neft sektoru üzrə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar

(mln. ABŞ dolları)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Neft sektoru	3799,9	3422,3	4003,3	3350,7	2412,7	2955,3	3407,8	4287,8	4935,2	6730,7	6622,7
Qeyri-neft sektoru	230,5	368,4	439,1	494,1	624,4	659,6	886	1094,5	1041	1318,5	860,4

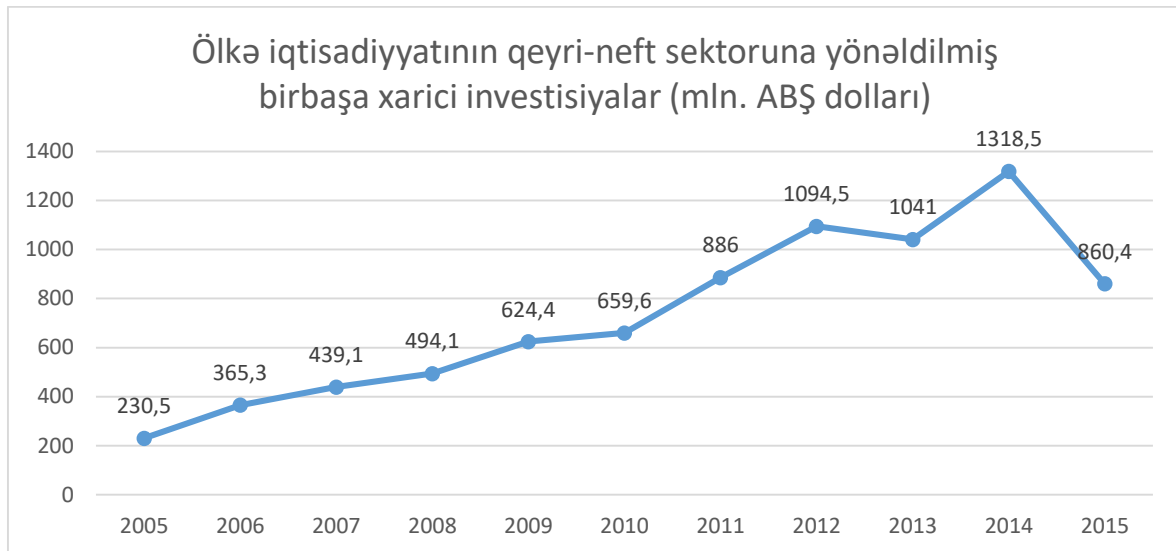
www.economy.gov.az

Cədvəldə neft və qeyri-neft sektoruna cəlb edilən investisiyalar verilmişdir. Belə ki, 2005-2014-cü illərdə qeyri-neft sektoruna cəlb edilən investisiyalarda dinamik artım müşahidə olunsa, 2015-ci ildə dünya bazarlarında neftin qiymətinin

düşməsi səbəbilə yaranan böhran nəticəsində qeyri-neft sektoruna yatırılan investisiyaların həcmində də azalmalar olmuşdur.

Diaqram 2.1.

Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş birbaşa xarici investisiyalar
(mln. ABŞ dolları)

Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi, xüsusilə də birbaşa investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi ölkəyə kapital daxil olmasının əsas mənbələrindəndir. Azərbaycan iqtisadiyyatına əsas kapital axını 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” sayəsində olmuşdur. İmzalanmış bu müqavilə ölkəyə xarici kapital gətirməklə bərabər, həm də ölkədə iqtisadiyyatın inkişafına təkan verən və ölkənin gəlirlərini təşkil edən ən mühüm hadisə olmuşdur. Lakin ölkənin davamlı inkişafı üçün xüsusilə də, postneft iqtisadiyyatı dövründə qeyri-neft sektorunun inkişafı və bu sahəyə xarici investisiyaların cəlb olunması əsas istiqamətlərdən biri kimi qəbul edilməlidir. Diaqramda 2005-2015-ci illərdə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş birbaşa xarici investisiyalar verilmişdir. Belə ki, 2005-2010-cu illərdə bu rəqəm 65,1 faiz artaraq 659,6 milyon ABŞ dollarına çatmışdır. 2010-2014-cü illərdə bu rəqəmdəki nisbi artım 32,8 faiz təşkil edərək 1,3 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Ancaq dünya bazarlarında neftin qiymətinin düşməsi ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsir

etmişdir ki, bunun nəticəsində ölkənin milli valyutası olan manat öz dəyərini 2015-cil ərzində 97,8 faiz itirmişdir. Bu hadisə iqtisadi-statistik göstəricilərə öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, 2015-ci il ərzində ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş birbaşa xarici investisiyalar dollar ifadəsində 34,7 faiz azalaraq 860 milyon dollara düşmüşdür.

Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi üçün zəruri hüquqi bazanın daha da zənginləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, onun mütərəqqi dünya standartları ilə uyğunlaşdırılması ölkəyə xarici investisiya qoyulması imkanını daha da inkişaf etdirə bilər və ölkəmizin qlobalaşdırılma proseslərində aktiv şəkildə iştirakına kömək edə bilər.

2.3. Azərbaycanda xarici investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasının normativ-hüquqi təminatı.

İnvestisiya fəaliyyətinin, eləcə xarici investisiya hüquqi tənzimlənməsi iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin bir hissəsi kimi başa düşülür. İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi dedikdə, ölkədə vahid iqtisadi, struktur, elmi-texniki, sosial siyasətin aparılması və bu yöndə həyata keçirilən kompleks tədbirlər sistemi başa düşülür. Qeyd edilən tədbirlər sisteminin maliyyələşdirilməsi dövlət və yerli büdcələr və şəxsi resurslar hesabına aparılır. Həm milli, həm də xarici investisiya qoyuluşları ilkin olaraq ölkənin ictimai tələbatının təmin edilməsinə, iqtisadiyyatın strateji sektorlarının inkişafına istiqamətləndirilir. Mülkiyyət formasından aslı olmayaraq investisiya qoyuluşları dövlətin hüquqi-qanunverici aktları vasitəsilə tənzimlənir. Dövlət strukturları, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını tənzimləmə mexanizminə və eləcə də, milli iqtisadi sistemdə lazımi nisbətlərin formalaşdırılması, istehsal və sosial infrastrukturun inkişafına ciddi şəkildə nəzarət edir.

Ümumiyyətlə xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsində bu sferanı tənzimləyən qanunların mükəməlliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Beynəlxalq aləmdə də bu məsələyə diqqət yetirilir. İsveçrəli iqtisadçılar, bir neçə il əvvəl, əsas kapitalla yatırılan investisiya qoyuluşlarında üstün mövqeyə malik olan

investisiya subyektləri ilə apardığı müzakirələr nəticəsində, xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi üçün aşağıdakı qaydaları müəyyənləşdirmişdir:

- xarici investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək istəyən ölkələrdə, iqtisadi qanunlar və qərarlara tez-tez əlavə və dəyişikliklər olunmamalıdır;
- bu sferanı tənzimləyən qanunlar dəyişdirilməzsə, idarəetmə orqanları bu qanun və qərarlara çox müdaxilə etməməlidirlər.

Qeyd olunan qaydalara nəzər yetirdikdə, qanunların mükəməlliyi qədər praktikanın da çox əhəmiyyət kəsb etdiyi başa düşülür. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra iqtisadi ədəbiyyatlarda bir ölkənin iqtisadiyyatının açıqlığı ilə əlaqədar qəbul olunan əsas ölçü, xarici ticarətin miqyası və ya xarici investisiya qoyuluşlarının böyüklüyü deyil, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin reallaşdırıla bilmə sadəliyidir. Belə ki, irimiqyaslı xarici ticarət əlaqələri və xarici investisiya qoyuluşları, çevik hüquqi tənzimləmə sisteminin bir nəticəsidir. Hal-hazırda ölkələr xarici investisiya qoyuluşları ilə bağlı geniş hüquqi tənzimləmə və fəaliyyət sahəsinə malikdirlər. Təcrübədən də məlum olduğu kimi, ölkələr xarici investisiyalarla əlaqədar milli hüquqi tənzimləmədən beynəlxalq hüquqi tənzimləməyə doğru istiqamətləndikcə, daha sərt olan ümumiləşdirici hüquqi tənzimləmə sferasının yerini daha çevik normalar və standartlar alır.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir istehsal və sosial inkişaf sektorlarının formalaşdırılması, restrukturizasiyası, genişləndirilməsi milli və xarici investisiya qoyuluşlarını və ondan daha səmərəli istifadəni bir məqsəd kimi qarşıya qoyur. Buna nail olmaq üçün ölkə zəruri maliyyə, material ehtiyatlarına sahib olmalıdır. Əks təqdirdə milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasını və inkişafını sürətləndirmək üçün ölkəyə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması obyektiv zərurətə çevrilir. Bu səbəbdən də, müasir bazar iqtisadi sistemində ölkəmizdə xüsusilə də qeyri neft sektorunda xarici ölkələrin marağına və Azərbaycan milli iqtisadiyyatının mənafeyinə tam uyğun şəkildə, qarşılıqlı investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması üçün uyğun zəmin formalaşdırılır.

Əhalinin davamlı şəkildə artan sosial-iqtisadi tələbatının təmin edilməsi mövcud iqtisadi potensialından tam və optimal istifadə olunmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur. Bu nöqtəyi-nəzərdən xarici investisiya qoyuluşlarının önəmi əhəmiyyəti dərəcədə artmış olur. Ölkədə əsas makroiqtisadi göstəricilərin inkişafı daxili milli məhsulun strukturunda aparıcı sektorların, xüsusən də, strateji sektorlarının rolu və önəminin getdikcə yüksəldilməsini tələb edir. Bu baxımdan, ölkəyə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması və onun hüquqi tənzimlənməsi, iqtisadiyyatın strukturunda lazımi proporsiyaların inkişafının təmin olunması böyük elmi və praktiki əhəmiyyətə malikdir[7].

Qeyd edilənlərlə bərabər dövlət investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində müxtəlif iqtisadi alətlərdən daha aktiv şəkildə istifadə etməlidir. Bu alətlərə əsasən aşağıdakıları misal göstərmək olar:

- vergitutma obyekt və subyektlərinin, vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin differensiallaşdırıldığı vergi sisteminin tətbiq edilməsi;
- müxtəlif region, sektor və istehsal sahələrinin inkişafı üçün subsidiya və dotasiyaların ayrılması;
- amortizasiya siyasətinin yerinə yetirilməsi. Amortizasiya üzrə güzəştlər, müxtəlif iqtisadi sektorlar, əsas fondların və avadanlığın ayrı-ayrı növləri və elementləri üçün dəyişkən və fərqli müəyyən oluna bilər;
- antiinhisar siyasətinin inkişaf etdirilməsi;
- dövlət norma və standartlarının müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmə siyasətinin aparılması;
- torpaqdan, sudan və başqa təbii resurslardan istifadə şərtlərinin müəyyən edilməsi;
- investisiya layihələrinin monitorinqinin həyata keçirilməsi və s.

İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsinə dövlət investisiyasının idarə edilməsi, eləcə də investisiya fəaliyyəti şərtlərinin tənzimlənməsi və bu şərtlərə investisiya fəaliyyətinin bütün subyektləri tərəfindən əməl olunmasına nəzarət aiddir. Dövlət investisiyasının idarə edilməsi mərkəzi və yerli hakimiyyət və idarəetmə

qurumları tərəfindən yerinə yetirilir və büdcə, büdcədən kənar vəsaitin və bu orqanlar tərəfindən cəlb olunan başqa vəsaitin planlaşdırılmasından, investisiya mühitinin şərtlərinin müəyyən edilməsindən və bunlarla əlaqədar olan digər məsələlərin həll edilməsindən ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün maliyyə mənbələrinə xüsusi əhəmiyyətə sahibdir. Tərkibi və strukturundan asılı olaraq onları xarici və daxili investisiya mənbələrinə ayırmaq mümkündür.

“İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” 13 yanvar 1995-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanununda daxili investisiya mənbələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir [3]:

- investisiya subyektinin özünün maddi və intellektual imkanları, maliyyə və daxili təsərrüfat resursları. Təsərrüfat daxili resurslara isə mənfəət, amortizasiya ayırmaları, hüquqi və fiziki şəxslərin pul yığımları, bank əmanətləri, qəza və təbii fəlakət nəticəsində vurulan ziyanın təmin edilməsi üçün sığorta ödənişləri və s. aiddir;

- investisiya subyektinin borcu, yəni bank və büdcə kreditləri, istiqrazlar və digər vəsaitlər;

- investisiya subyektinin cəlb edilmiş maliyyə vəsaiti. Bura əmək kollektivlərinin vətəndaşların, hüquqi şəxslərin payları və digər haqları, səhmlərin satışından əldə edilən vəsaitlər daxildir;

- büdcə və büdcədən kənar fondların investisiya məqsədli təxsisatları, yəni prezidentin xüsusi fondu, humanitar və digər təyinatlı fondlar;

- müəssisələrin, təşkilatların və vətəndaşların əvəzsiz və xeyriyyə haqları, ianələr və s.

Xarici investisiya mənbələrinə isə aşağıdakılar daxildir:

- xarici ölkələrin büdcə vəsaitləri;
- ölkələrarası kreditlər, grant və texniki yardımlar;
- beynəlxalq təşkilatların maliyyə vəsaitləri;
- xarici fiziki və hüquqi şəxslərin maliyyə vəsaitləri;

- beynəlxalq maliyyə qurumlarının maliyyə resursları, kreditlər və qrantlar.

Ümumiyyətlə bazar iqtisadi sistemində dövlət investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi və xarici investisiyaları cəlb etmək üçün aşağıdakıları tədbirləri yerinə yetirir:

- maliyyə-sənaye qruplarının (iri şirkətlərin) formalaşdırılması;
- mülkiyyətçinin hüquqlarının müdafiəsi;
- vergi qanunvericiliyinin postneft dövrünün tələblərinə uyğunlaşdırılması;
- lisenziyalaşdırmanın və müqavilə hüquqlarının təkmilləşdirilməsi.

Dövlət maliyyə sənaye qrupları və iri korporasiyaların yaranmasına imkan formalaşdırmaqla o, ölkədə investisiya fəaliyyətinin sistemli şəkildə yerinə yetirilməsinə nail ola bilər. İri şirkətlərin formalaşdırılması onun səhmdarlarına verilən faktlar hesabına öz fəaliyyətlərini miqyasını genişləndirməyə şərait yaradır. Belə ki, səhmlərin alınması ilə onlar şirkətlər üzərində nəzarəti aparmaq, iri şirkətlər vasitəsilə kommersiya fəaliyyətini həyata keçirmək, dövlətlə özəl müəssisələr arasında iqtisadi münasibətləri möhkəmləndirmək, vergi ödəmələrini artırmağı və riskin səviyyəsini minimuma endirmək mümkün olur. Ümumiyyətlə, iri şirkətlərin yaranmasına ölkədə vahid texnoloji sistemə aid olan müəssisələrin konsolidasiyası məqsədlə yaradılır. Bu da həmin sahələrdə istehsalın elmi-texniki səviyyəsini artırmağa əlverişli zəmin formalaşdırır. Bu zaman digər məqsəd xarici investisiya subyektlərinin cəlb olunması hesab edilə bilər.

İnvestorların hüquqlarının müdafiəsini yerinə yetirmək üçün dövlət tərəfindən müəyyən qanunların, normativ hüquqi aktların qəbul olunması zəruri bir prosesdir. Bunun üçün ölkəmizdə alaraq ölkəmizdə investisiya fəaliyyəti və xarici investisiyaların müdafiəsi haqqında qanunlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlara əsasən xarici, eləcə də yerli investorların vəsaitləri milliləşdirilə bilməz. Belə ki, dövlət hər bir investora vəsaitlərini hansı sektora və hansı həcmdə yatırmağa müdaxilə etmir. Bəzi hallarda müəyyən sahələrə investisiya qoymaq üçün dövlət hakimiyyət orqanlarından razılıq almaq tələb edilir. Ancaq elə sektorlar vardır ki, dövlətin milli

təhlükəsizliyi baxımından bu sektorlara investisiya qoyulması qanunla məhdudlaşdırılmışdır [9].

Milli Məclis tərəfindən 15 yanvar 1992-ci ildə “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” qanun qəbul olunmuşdur. Bu qanuna əsasən ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyalar aşağıdakı kanallar vasitəsilə reallaşdırıla bilər [2]:

- Azərbaycan Respublikasının fiziki və hüquqi şəxsləri ilə müştərək formalaşdırılan müəssisələrdə pay vasitəsilə;
- Bütövlükdə xarici investisiya subyektlərinə məxsus olan müəssisələrin formalaşdırılması vasitəsilə;
- Qiymətli kağızların alınması ilə (portfel investisiya şəklində);
- Torpaq və digər təbii resurslardan istifadə hüquqlarının qazanılması yolu ilə;
- Yerli müəssisələrlə müqavilələrin imzalanması yolu ilə;

Xarici investisiya şirkətləri və ya xarici investisiyalı müəssisələr dövlət reyestrindən keçir və bu zaman Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsi statusunu qazanmış olur. Qanuna əsasən xarici investisiyalar sadəcə təbii fəlakətlər və digər fəvqəladə hallar zamanı da rekvizisiya oluna bilər ki, bu haqda qərarları Nazirlər Kabineti qəbul edir. Qeyd edilən hər iki halda investora təxirə salınmadan müvafiq kompensasiya verilir. Qanunvericiliklə xarici investisiya subyektlərinə fəaliyyətləri zamanı qazandığı gəliri və ya kompensasiyaları istədiyi xarici valyutada xaricə köçürməyə icazə verilir. Xarici investisiya subyektləri Azərbaycan Respublikası ərazisində təbii resurslardan istifadə və icazə hüquqları verilir. Lakin qanunvericiliyə əsasən torpağın satışı Azərbaycan Respublikasının rezidenti olmayan şəxslərə qadağan edilir. Xarici investisiya subyektləri faydalı qazıntıların kəşfiyyatı və işlənməsi hüquqlarını Milli Məclisdə təsdiq olunan hökumət müqavilələri əsasında yerinə yetirir. Azərbaycanda xarici investisiya subyektləri özəlləşdirmədə iştirak edə bilərlər. Özəlləşdirmə zamanı isə aşağıda verilənlər xarici investisiyalı müəssisələr hesab oluna bilər:

- 1) Tamamilə xarici investisiya subyektini tərəfindən özəlləşdirilmiş müəssisələr;

2) Nizamnamə kapitalında xarici investisiya subyektlərinin sayı 25 %-dən çox olan müştərək müəssisələr.

Hal-hazırda ölkəmiz yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatmışdır ki, burada başlıca problem yalnız ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşunun mütləq artımında deyil, onların texnoloji, sahə, təkrar istehsal strukturunun təkmilləşdirməsində iştirak etməsindən, onun reallaşdırılması səmərəliliyinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Bu da yaxın və uzaq gələcəkdə investisiya prosesində istifadə edilən dövlət vəsaitlərinin sektorlar arasında bir-birilə qarşılıqlı münqasibətdə olması və ümumilikdə investisiya-innovasiya tələbinin artmasını təmin edən investisiya multiplikatoru mexanizminə təsir göstərməsinə şərait yaradır.

Hazırkı iqtisadi şəraitdə investisiya subyektlərinin seçim imkanları kifayət qədər genişdir. Bununla yanaşı, istənilən bir ölkəyə kapital qoyuluşu bu ölkənin iqtisadi durumunun və siyasi vəziyyətinin dərindən araşdırılmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoyur. Hal-hazırda iri investisiya subyektləri ilk öncə ölkənin biznes mühitini və investisiya iqlimini təhlil edərək investisiyanın edilməsi haqqında qərar qəbul edir. Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi əsasən qeyri-neft sektoru istiqamətində aparılır. Ölkəmizin qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasının ən vacib istiqamətlərindən biri özəlləşdirmə prosesləridir. İndiyədək Türkiyə, ABŞ, Fransa, Böyük Britaniya, Çin, İran, İsveçrə və bir sıra başqa ölkələrin investisiya subyektləri Azərbaycanda reallaşdırılan özəlləşdirmə prosesində iştirak etmiş və müəssisələrin səhmlərinin minimum 51 faizini əldə edərək onlara iri miqyasda investisiyalar etmişlər. Ölkəmizdə investisiya mühitinin yaxşılaşmasına vergi qanunvericiliyini təkmilləşdirməklə nail olmaq olar. Bir sıra iqtisadçıların fikrincə, xarici investisiya qoyuluşlarını təşviq etmək üçün vergilərin kütləvi formada aşağı salınması düzgün siyasət deyildir. Müasir dövrdə aparılan araşdırmalarda göstərilir ki, vergi güzəştlərinin bixətli və qeyri-diferensial şəkildə tətbiq edilməsi heç bir səmərə verə bilməz. Başqa sözlə, aşağı vergi səviyyəsi gəlirliliyi bir qədər yüksəltsə də, bundan əsasən gəlirliliyi yüksək olan müəssisələr qazanırlar. Vergi güzəştlərinin xarici investisiya qoyuluşlarını uzunmüddətli dövrdə

təşviq etməsi isə sübut yetirilmir. Macarıstan və Çexiya kimi bir sıra postsovet ölkələri vergi güzəştlərinin tətbiqindən imtina etmişlər. Ancaq bu dövrlərdə bu ölkələrə xarici investisiya qoyuluşları azalmamışdır. Azərbaycanda isə, fikrimizcə vergi güzəştlərinin tətbiq edilməsi postneft dövründə davam etməlidir. Xarici investisiya qoyuluşlarının vergi vasitəsilə təşviq edilməsində verginin ünvanlılığının təmin olunması və differensasiyası vacib bir prosesdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə xarici kapitalın iştirakı ilə birgə formalaşdırılan müəssisələrə güzəştli vergi tətbiq olunur. Ölkə iqtisadiyyatının müqayisəli üstünlüklərə sahib olan prioritetli sektorlarını diqqətə alaraq vergitutmanın differensasiya olunmuş prinsipini tətbiq etmək daha düzgün olar. Xarici investisiya qoyuluşlarına tətbiq olunan güzəştlər rəqabətədavamlı, yüksək texnologiya və s. bu kimi tələblərlə şərtlənməlidir. Verginin, tarifin və güzəştin səviyyəsini müəyyənləşdirərkən başqa ölkələrdəki investisiya mühitini araşdırmaq da məqsədəuyğundur. Uzunmüddətli investisiyalaşdırma üçün kommersion banklarını təşviq etmək üçün müəyyən hüquqi və vergi güzəştlərin olması, onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və nəzarət olunması qaydalarının beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılması, bankdakı əmanətlərin mükafatlandırılmasının və sərmayənin prioritet sektorlara yatırılmasının işlək və çevik mexanizminin, maliyyə infrastrukturunun və s. yaradılması da əsas problemlərdəndir. Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət və investisiya siyasətinin milli iqtisadi inkişaf amillərindən istifadənin optimallığının artırılmasına istiqamətlənmiş əsas prioritet, vəzifə və vasitələri müəyyən edilmişdir. Yeni iqtisadi şəraitdə dövlət investisiya siyasətinin əsas məqsədi kapital bazarında elə bir təklifin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsidir ki, onun səviyyəsi iqtisadi sistemi müəyyən quruluş və həcmdə investisiya qoyuluşları ilə təmin edə bilsin. Başqa sözlə, investisiya qoyuluşlarının formalaşması iqtisadi subyektlərin investisiyalar qoyuluşlarından istifadənin iqtisadi səmərəlilik maraqlarına əsaslanmalıdır. Qeyd edilən məqsədləri reallaşdırmaq üçün dövlətin əlində olan büdcə, hüquqi-normativ və təşkilati alətlər aşağıda verilən formada qarşılıqlı əlaqəli məsələlərin həll edilməsini diqqətdə saxlayır [13]:

- Investisiya qoyuluşları üzrə xüsusi və sistem risklərinin minimuma endirilməsi;
- Daxili investisiya potensialının yüksəldilməsi;
- İqtisadi sistemin quruluşunda bir sıra dəyişikliklər etməklə ixracatın artırılması;
- Bank sektorunun yenidən kapitalizasiyası və kapital bazarının bütün sahələrində rəqabət mühitinin inkişafı;
- Qiymətli kağızlar bazarının mövcud alətlərindən geniş şəkildə istifadə edilməsi və səmərəliliyinin daha da artırılması üçün yeni iqtisadi və hüquqi alətlərin formalaşdırılması;
- Birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi.

Ancaq reallıqda xarici investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi neft-qaz və digər ixracat istiqamətli sektorlarda toplanmış, potensialı bu sektorlardan geri qalmayan emal sənayesində isə investisiya azlığı müşahidə edilir. Qeyd edilən çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan hökuməti tərəfindən müvafiq tədbirlər yerinə yetirilmiş, bir sıra sektorlarda struktur islahatları həyata keçirilmiş infrastrukturun inkişafı və müasirləşdirilməsi təmin olunmuşdur. Bu sektorda həyata keçirilən islahatlarda əsas məsələlərdən biri kimi dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsi səviyyəsi olmuşdur. Misal göstərmək olar ki, dövlət tənzimləmə prosesində normativ və ya büdcə alətlərindən, monetar və ya struktur siyasəti kimi üsullardan istifadə etməklə, ümumi daxili məhsulun yaranmasında payının 20% və ya 40% səviyyəsində olması haqqında müxtəlif yanaşmalara daha geniş yer ayrılmışdır. Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsinin hüquqi tənzimlənməsi üçün dövlətin qarşısında aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi dayanır:

Normativ hüquqi mexanizmin sabitləşdirilməsi, investisiya qoyuluşlarının institusional və hüquqi zəmanət mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi sferasında müxtəlif səviyyəli icra orqanları arasındakı təzadların aradan qaldırılması, dövlətin investisiya qoyuluşları sektorunda islahatların davam etdirməsi, əmtəə, xidmət və maliyyə bazarlarında antiinhisar

tənzimlənməsinin intensivləşdirilməsi;

İqtisadi artım nöqtələrinin birləşdirilməsi, onların intensiv inkişafının təşviq edilməsi, birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının prioritet sektorlara cəlb olunması, ölkə iqtisadiyyatının müəyyən sektorlarında mövcud olan qeyri-mütəşəkkil yığımların dövlətin investisiya gətirənşəbəkədəki layihələrə transformasiyası, xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi, kapitalın beynəlxalq hərəkət prosesinə stimül yaradılması. Qeyd etmək lazımdır ki, xarici investisiya qoyuluşlarının ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsinin strateji məqsədi iqtisadiyyatın modern standartlara uyğun inkişaf etdirilməsidir. Həmin məqsədə nail olmaq üçün birinci növbədə aşağıda qeyd edilən məsələlər həll edilməlidir:

- xarici iqtisadi münasibətlər sistemini formalaşdıran rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı və emal sənayesinin formalaşdırılması;
- iqtisadi sistemin keyfiyyətə yeni infrastruktur sahələrinin yaradılması;
- istehsal prosesinin texnoloji səviyyəsinin artırılması;
- yüksək keyfiyyətə malik investisiya məhsulları və xidmətlərlə bazar iqtisadi sisteminin tələblərini təmin edəcək yüksək texnoloji investisiya kompleksinin formalaşdırılması.

FƏSİL 3. XARİCİ İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1.Xarici investisiyalardan istifadənin prioritet istiqamətləri.

Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması üzrə dövlətin yerinə yetirdiyi tədbirlər ilkin olaraq əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılmasına, innovasiya potensialının artırılmasına və investisiya risklərinin minimuma endirilməsinə istiqamətləndirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, qlobal miqyasda əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması üçün aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər reallaşdırılmalıdır:

- investisiya qoyuluşları üçün əlverişli institusional mühitin formalaşdırılması;
- investisiya fəaliyyəti üçün yüksək tələblərə cavab verən infrastrukturun formalaşdırılması;
- xarici investisiya qoyuluşlarının vergi stimullaşdırılması sisteminin mexanizminin formalaşdırılması;
- xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması və dəstəklənməsinin maliyyə mexanizminin formalaşdırılması;
- investisiya fəaliyyəti əsasında istehsal edilmiş məhsula tələbin artırılması;
- xarici sərmayə əsasında fəaliyyət göstərən müəssisənin təchizatçılarla təmin olunması;
- xarici investisiya qoyuluşları üçün cəlbedici tarif şərtlərinin formalaşdırılması;
- investisiya layihələrinin ixtisaslı kadrlarla təmin edilməsi.

Ölkə prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” xarici investisiya qoyuluşlarının da cəlb edilməsinin prioritet qəbul edilmişdir. 2025-ci ilədək olan uzunmüddətli baxışda

investisiya mühitinin hüquqi tənzimlənməsi məsələsinə geniş yer verilmiş, bu sferada mövcud olan əngəllərin aradan qaldırılması əhəmiyyətli tədbirlər görülməkdir. Belə ki, ölkəmizdə yüksək texnologiyalara, bazarlara və maliyyə resurslarına bərabər hüquqlu çıxış imkanlarını təmin edən rəqabətqabiliyyətli mühiti formalaşdırılacaqdır. Yerli müəssisələrin vəziyyətinin yaxşılaşmasına və xarici investisiya subyektlərinin beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərmələrinə zəmin formalaşdıracaq investisiya mühiti təmin olunacaqdır. İnteraksiya layihələrinin reallaşdırılmasının asanlıqı üç başlıca sferanı özünə daxil edir:

- investisiya qoyuluşlarına uyğun şəraitin formalaşdırılması;
- global dəyər zəncirinə inteqrasiya olunma;
- biznes əməliyyatlarında beynəlxalq standartlara əməl olunması.

Azərbaycan Respublikasının regional qovşaq kimi mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün infrastruktur sahələrinə irihəcmli investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi davam etdiriləcəkdir. 2025-ci ildə ölkə iqtisadiyyatı dəmir yollarının Gürcüstan, Türkiyə və İranın dəmiryol şəbəkəsi vasitəsi ilə Bakı-Tbilisi-Qars və Astara-Astara dəmiryol layihələri vasitəsi ilə birləşdirilməsindən, eləcə də Xəzər dənizi hövzəsində Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikilməsindən faydalanacaqdır. Ölkəmizin şaxələndirilmiş nəqliyyat potensialı ölkədən ixracatın artırılması üçün şərait yaradacaq, ümumilikdə isə iqtisadi xərclərə qənaət olunmasına şərait yaradacaqdır. Bununla yanaşı, inkişaf etdirilmiş nəqliyyat infrastrukturunu ölkənin bütün regionlarının daha yaxşı inteqrasiyasına zəmin formalaşdırmaqla, bölgələrdə biznesin inkişaf etməsinə, xarici investisiyaların cəlb olunmasına əlavə imkanlar açacaqdır. Müasir kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə sürətli genişzolaqlı şəbəkə vasitəsi ilə elektron xidmətlərin əhatə dairəsi genişləndiriləcək ki, bu da investisiya mühitini daha da cəlbedici edəcəkdir. Xüsusən, dövlət idarəetməsində elektronlaşdırma investisiya mühiti üçün şəffaf, düzgün, səmərəli və proqnozlaşdırıla bilən perspektivlər formalaşdıracaqdır. Elektron xidmətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi ölkəmizdə iqtisadiyyatın qloballaşdırılması üçün imkanlar açacaqdır. 2025-ci ilə kimi olan uzunmüddətli

baxışda özəl sektorun infrastruktur quruculuğunda daha yaxın formada iştirak etməsi təmin olunacaq ki, bu da iqtisadi faydalılığın yüksəlməsinə yol açacaqdır.

Xüsusilə Türkiyə, Gürcüstan, İran və bir sıra MDB ölkələri kimi mühüm region ölkələri ilə əlverişli ticarət müqavilələrinə əsaslanan aşağı tarifli platformada ən uyğun gömrük standartları ölkəmizin 2025-ci il üçün olan iqtisadi perspektivində regional ticarət mərkəzi kimi mövqeyini möhkəmləndirəcək ki, bu da Azərbaycanın xarici investisiyalar üçün cəlbediciliyini artıracaqdır. Qeyri-neft sektorunda istehsal olunan əmtəə və xidmətlər üzrə ticarətin əsas həcminə görə regional inteqrasiya ölkəmizin geosiyasi və iqtisadi mövqeyi üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Misal olaraq, Azərbaycanda istehsal olunan aqrar sektor və ərzaq məhsullarının, demək olar ki, böyük əksəriyyəti Rusiya, Gürcüstan və Orta Asiya ölkələrinə ixrac edilir. Qonşu ölkələrlə ticarət müqavilələrin imzalanması ölkəmizə daha da sərfəli imkanlarla xarici bazarlara mal və xidmət ixracını artırmaq üçün şərait yaradacaqdır. Bundan əlavə regional inteqrasiya xarici investisiya subyektləri üçün ölkəmizin ixracyönümlü investisiya cəlbediciliyini yüksəldəcəkdir. 2025-ci ilədək regional inteqrasiyanı davam etdirərək, ölkəmizdə xüsusilə yüksəkdəyərli əmtəə və xidmətlər üçün beynəlxalq dəyər zəncirlərinə inteqrasiya məqsədilə əlaqələr formalaşdırılacaq və müqavilələr bağlanacaqdır.

Ticarət əlaqələrinin asanlaşdırılması və keyfiyyətin dəqiq dəyərləndirilməsi üçün yerli müəssisələrdə qlobal standartlar və sertifikatlar tətbiq olunacaqdır. 2025-ci ilədək qlobal standartlara uyğunlaşma Azərbaycandan ixrac olunan malları rəqabətqabiliyyətli hala gətirəcəkdir. Beynəlxalq sertifikatlardan daha çox istifadə etmək etibarlı keyfiyyət ölçüsü formalaşdıraraq yerli istehlak səviyyəsini artıracaqdır. Azərbaycan Respublikasına coğrafi nöqtəyi-nəzərdən ən yaxın iki regional bazarda - Avrasiya İttifaqı və Avropa İttifaqında ÜTT qaydaları əsas qəbul edildiyindən, ölkəmizdə də bu qaydalara müvafiq əmtəə və xidmətlərlə qeyri-neft ixracatının həcmi yüksəldiləcəkdir. Yerli müəssisələr öz əmtəə və xidmətlərin keyfiyyətini artırmaqla yerli istehlakçıların davamlı olaraq yüksələn keyfiyyət tələbatına cavab verəcəkdir. Bunun nəticəsində “Made in Azerbaijan” brendi qlobal bazarlarda keyfiyyət

göstəricisinə çevriləcəkdir. “Made in Azerbaijan” brendinin dünyada tanıtılması yönündə yerinə yetiriləcək işlərin effektivliyini yüksəltmək məqsədi ilə ölkədə istehsal edilən məhsulların və bu məhsulların istehsalçıları haqqında informasiyaları özündə birləşdirən internet portalı formalaşdırılacaqdır. Həmi internet portalında informasiyaların üç dildə yerləşdirilməsi istifadəçi əhatəsini artırmaqla, yerli məhsulların tanıtılması nöqtəyindən daha da səmərəli olacaqdır. Bunun nəticəsində, istehsalçı-istehlakçı arasında münasibətlər asanlaşacaq, rəqabətədavamlı milli məhsulların ixracatının həcmi yüksəldəcəkdir.

2025-ci ilədək olan müddətdə ölkəmizə sərmayə yatırmış investisiya subyektlərinin daha da möhkəmlənməsi və yeni xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması təmin ediləcəkdir. Xüsusən rəqabət imkanları üstün olan konkret investisiya layihələri maraqlı xarici investitorlara təqdim ediləcəkdir. Azərbaycan Respublikasını beynəlxalq dəyər zəncirinə inteqrasiya etmək imkanına malik olan mühüm investisiya subyektlərinin yaxud eyni sektorda məşğul olan müəssisələrə ciddi siqnal verən investisiya subyektlərinin cəlb edilməsi üçün xüsusi investisiya güzəştləri və təklifləri veriləcəkdir. Mövcud olan və potensial investisiya subyektlərinə göstərilən xidmətlər onlara inzibati prosesləri çevik başa çatdırmağa və tikinti firmaları, təchizatçılar yaxud təhsil sferasındakı müəssisələrlə əlaqə qurmağa şərait yaradacaqdır. Xarici investisiya subyektlərinin yerli əmtəə və xidmətlərə daha çox tələbin formadırılması üçün mexanizmlər yaradılacaqdır.

“Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə “Özəlləşdirmə və birbaşa xarici investisiya üçün uyğun investorların cəlb olunması” kimi prioritetin qəbul olunması xarici investisiya qoyuluşların cəlb olunmasına diqqətin böyük olduğunu göstəricisidir. Strateji Yol Xəritəsi və özəlləşdirməyə dair yeni qanun layihəsi ölkəmizin iqtisadi artımına əlverişli zəminin formalaşdırılması üçün maliyyə resurslarının cəlb olunmasını, habelə investisiya subyektlərinin iştirak etməsinə dəstək verilməsi məqsədi ilə qanunvericilik şərtlərini və hüquqi müdafiə məsələlərini göstərir. [1]

Qeyd edilmiş prioritetin həyata keçirilməsi “Ən uyğun investor profillərinə struktur yanaşmanın tətbiq edilməsi” başlığı altında tədbir Strateji Yol Xəritəsində verilmişdir. Azərbaycan Respublikasında özəl sektorun iştirakı proqramlarının məqsədi ölkəyə xarici investisiya subyektləri aktiv şəkildə cəlb etməklə investisiya axınlarını sürətləndirməkdir. Hal hazırda Strateji Yol Xəritəsində respublika iqtisadiyyatının inkişafının gücləndirilməsi üçün maliyyə resurslarının cəlb olunması nöqteyi-nəzərindən ayrı-ayrı yanaşmalar müəyyənləşdirilmiş, həmçinin hər hansı qurumun təşəbbüsü ilə investisiya subyektlərinin iştirakının dəstəklənməsi üçün onların hüquqlarının müdafiəsi və qanunvericiliyin inkişaf etdirilməsi prioritet qəbul edilmişdir. Bu cür yanaşma Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarlarının inkişafına maraq göstərən investisiya subyektlərinin, eləcə də öz biznesini inkişaf etdirmək marağında olan strateji müştərilərin cəlb olunması məqsədilə yerinə yetirilən tədbirlərə stimül verir.

İnvestisiya subyektləri, məsələn, dövlət investisiya fondları, pensiya fondları, ianə fondları və özəl sektor investisiya subyektləri bu nöqteyi-nəzərdən xüsusi diqqətdə saxlanılacaqdır. MDB, Şərqi Avropa, Yaxın Şərq ölkələrində və Türkiyədə investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olan ən böyük şirkətlər ilə əlaqə saxlamaqla potensial xarici investisiya subyektləri müəyyən oluna bilər. Bununla yanaşı, inkişafda olan bazarların ən böyük iştirakçılarından əlavə, nəzərdə salınan müəssisələrin fəaliyyətindən asılı olaraq, digər xarici investisiya subyektləri də cəlb oluna bilər.

Qeyd olunan investisiya şirkətlərinin qlobal iqtisadi aktivlərdəki xüsusi çəkisi 24 faiz, mütləq maddi dəyəri isə 36 trilyon avrodur. Həmin şirkətlər son 5 il ərzində ölkələrin inkişafında hərəkətverici qüvvəyə çevrilmişdir. Ölkəmizə bu cür investisiya subyektlərini cəlb etməklə investisiya potensialını yüksəltmək və xarici investisiya qoyuluşunu sürətləndirmək olar.

İnvestisiya subyektlərinin daha düzgün müəyyən edilməsi üçün onlar təhlil edilməli və onların fərqli xarakteristikalarına görə bir sıra kateqoriyalara bölünməsi, eləcə də bu kateqoriyalara xas olan investisiya subyektlərinə ən uyğun fərdi yanaşma metodlarının tətbiq edilməsi imkanları öyrəniləcəkdir. Bu cür yanaşmalardan biri

fondların səmərəlilik və cəlbedicilik nöqteyi-nəzərindən qiymətləndirilməsi ola bilər. Başqa yanaşmaya görə isə investisiya subyektlərinin risk və rentabellik nöqteyi-nəzərindən müxtəlif kateqoriyalara ayrılması ola bilər. Azərbaycana investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması zamanı fondların ərazi üzrə yerləşdirilməsi, investisiya məqsədləri, habelə sərmayə qoyuluşuna əngəl yaradan hallar diqqətdə saxlanılmalıdır.

Ölkəmizdə xarici investisiya qoyuluşları ölkə iqtisadiyyatının zəruri hissəsi hesab olunsada, milli özəl sektorun özəlləşdirmə prosesinə daha çox cəlb olunmasına geniş diqqət ayrılmalıdır. Azərbaycan Respublikasında bu nöqteyi-nəzərdən yerli özəl sektordan investisiya qoyuluşlarının daha çox cəlb olunması ölkədə özəlləşdirmənin və sahibkarlığın möhkəmləndirilməsi imkanlarını nəzərdə saxlamaqla, özəl sektorun daha da çox inkişafına nail olmaq mümkündür.

Xarici investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək məqsədilə Strateji Yol Xəritəsində “Yaxşı idarəetmə və effektiv stimullar vasitəsilə birbaşa xarici investisiya strategiyasının həyata keçirilməsi” başlığı altında digər bir tədbir müəyyən olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasını xarici investisiya subyektlərinə əhəmiyyətli və müsbət mövqedə göstərən bir sıra amillər mövcuddur ki, bunlara da aşağıdakılar aiddir:

- siyasi sabillik və təhlükəsizlik;
- ölkənin təbii-iqtisadi potensialı;
- iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif elementləri üzrə hüquqi sistemin mövcudluğu;
- fiziki infrastrukturun mövcudluğu.

Qeyd edilən üstünlüklərin mövcudluğu ölkəyə investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək üçün islahatların davamlı olması məqsədə müvafiqdir. Investisiyanın təşviqi agentlikləri xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasında və investisiya mühitinin inkişaf etdirilməsində aktiv rola malikdir və beynəlxalq təcrübəyə dair misallar onların müxtəlif səviyyələrdə iştirak etməsini sübut edir. Bu cür nümunələr “bir pəncərə” modelinin tətbiq edilməsindən tutmuş, təşviqat və danışıqlar üzrə

fəaliyyət göstərən investisiya təşviqi agentliklərinin funksiyalarını və dəyər zəncirinə birləşməsi üzrə əhatə dairəsini göstərir. Nümunə olaraq göstərmək olar ki, Sinqapur, İrlandiya və Malayziyanın müvafiq dövlət agentlikləri öz fəaliyyətlərində əsas diqqəti həvəsləndirici tədbirlərlə xarici investisiya subyektlərinin cəlb olunmasına və hüquqi baxımdan onların problemlərinin həll edilməsinə kömək göstərilməsinə, investisiya qoyuluşlarının icra edilməsinə yardım göstərilməsinə və optimal layihə işləmə metodlarının işlənilib hazırlanmasına, eləcə də investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması vasitəsi ilə dövlətin ümumi inkişafı üzrə məqsədlərə nail olmağa istiqamətləndirirlər. Bu tip agentliklər xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması məqsədi ilə investisiya subyektlərinə dəstək üçün iş icazələrinin alınması və sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyat alınması, potensial tərəfdaşlarla münasibətlərin formalaşdırılması, subsidiyalar vasitəsi ilə layihələrin maliyyələşdirilməsi, ayrı-ayrı dövlət təşkilatlarında lobbichilik fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi və s. bu kimi tədbirləri reallaşdırırlar. Qeyd edilən qabaqcıl beynəlxalq təcrübədən ölkədə geniş istifadə edilməsi məqsədəuyğundur.

Azərbaycan Respublikasında iqtisadi artım və inkişaf məqsədlərinə müvafiq xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması və həcmnin yüksəldilməsi yönündə mühüm təşəbbüslər yerinə yetirilmişdir. Səmərəli idarəetmə strukturunun formalaşdırılması və stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyən edilməsi ölkəmizin xarici investisiya qoyuluşlarını cəlb etməsinə dəstək verə bilər. Stimullaşdırıcı tədbirlərin müəyyən edilməsi, ümumi yerləşdirmə profili, müvafiq sahə yaxud fəaliyyət sektoru, habelə mümkün maliyyə və digər biznes-təşviqlər vasitəsilə doğru alətlər müəyyən edilməklə, investisiya perspektivi qəbul olunmalıdır. Tənzimləyici, maliyyə və vergi stimullarına əsasən formalaşdırılmış dövlət siyasətinin potensial effektləri əlavə dəyərin yaradılmasının sadələşdirilməsi üçün dəyərləndirilə bilər. Stimullaşdırıcı tədbirlərin formatı əsasən üç sahədə qruplaşdırılmaqla geniş əhatə dairəsinə malikdir:

- Tənzimləyici stimullar xarici investisiya subyektlərinə yerli şirkətlər üçün də mövcud olan əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun verilməsi, valyuta tənzimi

məhdudiyyətinin yaxud kapital tələblərinin aşağı endirilməsi, xarici işçilərin işə qəbul edilməsi kimi bərabər fayda və təminatları özünə daxil edə bilər.

➤ Maliyyə stimulları yığım və vergitutmadan azadolma üzrə xərcləri, elmi-tədqiqat kreditlərini, kapitalla vergi güzəştlərini, rüsumlardan güzəştlərini özünə daxil edir.

➤ Vergi güzəştləri müəyyən edilmiş müddətə və müəyyən şərtlər əsasında gəlirlərdən bütün tutulmaları, korporativ və yerli vergiləri özünə daxil edir. İqtisadi inkişafa nail olmaq üçün ölkəmizdə bu alətlər artıq tətbiq olunur. Növbəti illərdə də stimullar mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçiriləcək və təkmilləşdiriləcəkdir.

Maliyyə sektoru tərəfindən xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasına və xüsusən də qiymətli kağızlar bazarının inkişafı yönündə işlərin uğurla davam etdirilməsinə ehtiyac vardır. Hal-hazırda bazarda valyuta derivativlərinə (fyuçers, forvard, svop və opsiya) tələb yüksək səviyyədədir. Bu tələbin qarşılanmaması və kommərsiya sektoru tərəfindən sözügedən alətlərdən istifadə olunma imkanının olmaması sahibkarlar üçün qeyri-müəyyənliklərdən əlavə, başqa risklər də meydana gətirir. Xarici valyuta derivativləri bazarının inkişafı ölkəmizdə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi üçün geniş imkanlar açır.

Tamamlanmamış infrastruktur layihələrinin davam etdirilməsi və qeyri-neft sektoru üçün beynəlxalq inkişaf bankları ilə əməkdaşlıq etmək və özəl-dövlət sektor tərəfdaşlığı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi üçün problemlə aktivlərin satılması bazarının yaradılması və beynəlxalq aktivləri idarəetmə şirkətlərinin ölkəmizə cəlb olunması zəruri əhəmiyyətə malikdir. Buna görə ölkə qanunvericiliyində bir sıra dəyişikliklərin olunmasına, aktivləri idarəetmə şirkətlərinin formalaşdırılmasının hüquqi bazasının yaradılmasına baxılmalıdır. Maliyyə bazarlarının inkişaf etməsi və xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədi ilə dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi prosesinin intensivləşdirilməsi və səhmlərin ilkin kütləvi təklifinə başlanılması xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu kimi tədbir dövlət mülkiyyətində olan problemlə aktivlərin sağlamlaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən də əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan Respublikasında islam maliyyəsinin inkişaf etməsi xüsusilə Körfəz ölkələrindən xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi üçün əlavə imkanlar açar. İslam maliyyə qurumları real sektorda maliyyə xidmətlərinə çıxışın təkmilləşdirilməsi, eləcə də kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə əldə etmək imkanı üçün səmərəli müstəvi hesab edilir. Ölkəmizdə iqtisadi artıma və inkişafa dəstək vermək üçün xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasında onların iştirakı dəyərləndirilməlidir.

Azərbaycanın investisiya cəlbediciliyinə və mövqeyinə beynəlxalq və regional iqtisadi təşkilatlara üzvlük amili də təsir edir. Məsələn, investisiya subyektləri Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyü bu ölkədə mülkiyyət və investisiya subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi və ölkənin Təşkilat qarşısında öhdəliyi olduğu üçün sabit və proqnozlaşdırıla bilən ticarət və investisiya mühitinin mövcud olması kimi qəbul edirlər və bu ölkəyə daha çox investisiya edirlər.

Ölkəmizdə xarici investorların hüquqlarını müdafiə etmək məqsədilə səmərəli hüquqi bazanın müəyyən olunması üçün təhlillər reallaşdırılmalıdır. İnteraksiya məhsuldarlığı mexanizmlərini nəzərdə saxlamaqla, yerli və xarici mütəxəssislərlə işin stimullaşdırılması üçün tələb edilən əlavə ehtiyatların ayrılması prosedurları yerinə yetirilə və xarici investisiya qoyuluşları üzrə mövcud imkanları artırmaq məqsədilə yerinə yetirilmiş geniş investisiya tədbirləri daha da çox stimullaşdırıla bilər.

3.2. Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Xarici investisiya qoyuluşlarının ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi üçün bu sektor əhatə edən normativ-hüquqi aktların qəbul olunması əsas nüanslardan biridir. Xarici investisiya qoyuluşlarının, eləcə də müasir avadanlıq və yüksək texnologiyaları idarəetmə praktikasının ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması ilə yüksək keyfiyyətə malik, rəqabətə davamlı məhsul və xidmətlərin istehsalı ölkənin müəyyənləşdirdiyi strateji hədəflərin və prioritetlərin ən vacib hissəsini təşkil edir. Bu

baxımdan, digər sektorlarda olduğu kimi yerli və xarici sahibkarlara səmərəli biznes mühitinin formalaşdırılması, xüsusi mülkiyyətin toxunulmazlığı, sahibkarların hüquqlarının və maraqlarının müdafiəsi, əldə edilmiş mülkiyyətdən qeyri-məhdud şəkildə istifadə edilməsi ilə əlaqədar zəruri normativ-hüquqi qəbul edilmişdir. Bu baxımdan “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunu ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşlarının cəlbinin hüquqi və iqtisadi xarakterini müəyyənləşdirir, başqa sözlə bu qanun xarici investisiya subyektlərinin hüquqlarının müdafiə edilməsini təmin edir. Ölkədəki investisiya mühitinin, eləcə də xarici investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsini təmin edən digər normativ-hüquqi akt “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunudur [2, 3].

Azərbaycan Respublikasında normativ-hüquqi qanunvericilik bazası iqtisadi inkişafın prioritetlərinə, eləcə də investisiya qoyuluşlarının düzgün və səmərəli istifadəsinə istiqamətləndirilmişdir və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq həm daxili, həm də xarici investisiya subyektlərinin hüquqlarının bərabər formada qorunmasını təmin edir.

Ölkəmizin uzunmüddətli dövr üçün davamlı və balanslı inkişafının təmin olunmasında investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması və onların hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Xarici və yerli investisiya qoyuluşlarının tələb edilən həcm və keyfiyyətinin təmin olunması və hüquqi tənzimlənməsi üçün ölkədə investisiya mühitinin daha da optimallaşdırılması qarşıda dayanan əsas məqsədlərdəndir. Bunun üçün isə aşağıdakıların yerinə yetirilməsi vacibdir [2]:

- xüsusi mülkiyyətin müdafiəsi və korporativ idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- xarici investisiya fəaliyyətinin inkişafını təmin normativ-hüquqi bazanın daha da təkmilləşdirilməsi;
- mülkiyyətin növündən asılı olmadan bütün investisiya subyektləri üçün daha səmərəli rəqabət mühitinin formalaşdırılması;

- sabit normativ-hüquqi rejimin təmin olunması üçün dövlətin rolunun yüksəldilməsi;

- yığımın investisiya qoyuluşlarına optimal şəkildə transformasiyasını təmin edən müasir institusional sistemin inkişaf prosesinə dəstəyinin artırılması;

- investisiya obyektlərinin seçilməsi və təhlil edilməsi üçün müəssisələr haqqında investitorlara məlumat verilməsi sisteminin optimallaşdırılması;

- iqtisadi fəaliyyətin informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, mühasibat uçotunun və statistikanın beynəlxalq standart və normalara uyğunlaşdırılması;

Qeyd etmək lazımdır ki, qarşıdakı illər investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində özəl və dövlət investisiyaların istiqamətləri ayrı-ayrılıqda müəyyənlədirilmişdir. Dövlət investisiyaları sahəsində tənzimləmənin əsas istiqamətləri aşağıdakı kimidir:

- investisiya qoyuluşlarının qeyri-neft sektoruna və regionlara istiqamətləndirilməsinin stimullaşdırılması;

- ölkədə sosial yönümünün artırılması, insan kapitalına, intellektual mülkiyyətə yatırılan investisiya qoyuluşlarının prioritetliyi;

- investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmində tam şəffaflığın təmin olunması;

- regionlar arasında investisiya qoyuluşlarının şaxələndirilməsi mexanizminin yaxşılaşdırılması;

- ölkədə milli iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə nəzarətin artırılması;

- ölkənin müdafiə potensialının yüksəldilməsi.

Özəl investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsi sahəsində dövlət siyasətin əsas istiqamətləri isə aşağıdakı kimidir:

- ölkədə müəssisələrinin investisiya potensialının daha da yüksəldilməsi məqsədilə tədbirlərin artırılaraq davam etdirilməsi;

- müəssisələrin texnoloji restrukturizasiyası məqsədilə yüksək texnologiyaların ölkəyə cəlb edilməsi üçün xarici ticarət sisteminin təkmilləşdirilməsi;

- xidmət sferasında birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimləmə mexanizminin inkişaf etdirilməsi;

- daxili investisiya qoyuluşları ilə bərabər birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının ixracyönümlü və əlavə dəyərin xüsusi çəkisi yüksək olan sektorlara istiqamətləndirilməsi;

- beynəlxalq standartlara müvafiq olan maliyyə və idarəetmə uçotunun və auditor fəaliyyətinin formalaşdırılması prosesinin intensivləşdirilməsi.

Dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi kimi investisiya mühitinin hüquqi tənzimlənməsi müvafiq qərar, qanun və normativ aktlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bu sferanı tənziləyən qanunlar vasitəsilə investorların hüquqları, investorlara edilən güzəştlər, zəmanətlər, təminatlar və bir sıra şərtlər təmin edilir. Normativ aktlar vasitəsilə də bank, gömrük, sığorta, vergi və digər münasibətlər tənzimlənir.

Beynəlxalq təcrübədə investisiya fəaliyyətinə dövlətin müdaxiləsi ondan ibarətdir ki, ölkələr investisiya axınlarına mane olan xarici təsirləri aradan qaldırır və investisiya qoyuluşlarını cəlb etmək üçün normativ-hüquqi bazanı təkmilləşdirirlər. Başqa sözlə, inkişaf etmiş ölkələr milli iqtisadiyyatı inkişaf etirmək üçün zəruri olan bütün növ hüquqları, normaları və prinsipləri təmin edirlər. Bundan əlavə, inkişaf etmiş ölkələr investisiya qoyuluşlarının xaricə axınından çox onların cəlb edilməsinə çalışır.

Ümumiyyətlə xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi mexanizminin təkmillədirilməsi iqtisadi inkişafa xidmət etməlidir və bunun üçün əsas prioritetlər aşağıdakı kimidir [2]:

- milli iqtisadiyyatın restrukturizasiyası prosesinin təmin edilməsi;
- xarici investisiya qoyuluşlarının ölkəyə cəlb olunması və onların milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinin təmin olunması;
- xarici sərmayəyə əsaslanan yeni müəssisələrin açılması hesabına məşğulluq səviyyəsinin artırılması;
- xarici investisiya qoyuluşlarının ölkə üçün prioritet sektorlara cəlb edilməsinin təmin olunması;

- inkişaf etmiş ölkələrin optimal idarəetmə praktikasından faydalanmaq;
- respublikada sağlam, rəqabətqabiliyyətli investisiya mühitinin formalaşdırılması;
- milli iqtisadiyyatın əsas artım sferaları üzrə şaxələndirilməsi, yüksək əlavə dəyər yaradan sektorların inkişafına uyğun zəmin formalaşdırılması;
- xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması yanaşı ölkəyə yüksək texnologiyalar və qabaqcıl sahibkarlıq təcrübəsinin cəlb olunması;
- vençur kapitalın formalaşdırılması və inkişaf etməsi üçün imkanlar yaradılması.

Ölkədəki xarici investisiya tənzimlənməsi siyasəti ölkənin seçdiyi xarici iqtisadi strategiyadan irəli gələn məsələlərin həllinə yönləndirilir və bu əsasən iki istiqamətdə yerinə yetirilməlidir.

Birinci istiqamət kimi ölkədən xaricə investisiyaların edilməsinə, başqa sözlə kapital ixracının hüquqi tənzimlənməsinə istiqamətlənməlidir. Formal olaraq investisiya qoyuluşları xaricə birbaşa və portfel investisiyalar formasında, borc kapitalı və kreditlər formasında, fiziki və hüquqi şəxslərin xarici ölkələrdəki bank əmanətlərində və müxtəlif hesablarda yerləşdirməklə həyata keçirilə bilər.

Beynəlxalq təcrübədə xarici investisiyaların hüquqi tənzimlənməsi investisiyala, xüsusən də birbaşa investisiya qoyuluşlarının ixracının dəstəklənməsi siyasəti vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Buraya investisiyalara informasiya və texniki dəstəyin verilməsi, xarici ticarət tərəfdaşları axtarılmasında, biznes planların ilkin texniki-iqtisadi əsaslandırılması, investisiya layihələrinin təhlil edilməsi, bu layihələrdə iştirak etməklə investisiya qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi, kreditləşdirilmə, sığortalanma kimi proseslər aiddir. Lakin bəzi hallarda investisiyalar xaricə daha sabit və etibarlı şəraitdə yerləşdirməklə müdafiə etmək məqsədilə qoyulur. “Kapital qaçışı” da adlanan bu vəziyyətin qarşısının alınması üçün dövlət ölkədə daha cəzbedici, etibarlı investisiya mühiti, eləcə hüquqi mühit formalaşdırmalıdır. Müəyyən hallarda kapitalın ixracı qeyri-legal yollar vasitəsi ilə reallaşır. Belə olan halda xaricə əsasən qeyri-qanuni yolla əldə olunmuş kapital

çıxarılır. Bu kimi hallarda tənzimləmə mexanizmi investiyaların qeyri-rəsmi çıxarılmasının qarşısının alınmasına istiqamətlənməlidir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə investisiyaların xaricə axınının qarşısının alınması əksər hallarda ölkənin kapitalla yüksək ehtiyacının təmin olunması məqsədi ilə, valyuta tənzimləməsi vasitəsilə yerinə yetirilir. Bütövlükdə, investisiyaların xaricə axınının çox olduğu ölkələr tərəfindən tətbiq edilən stimullaşdırıcı və məhdudlaşdırıcı tədbirləri aşağıdakı formada göstərmək olar:

- iri şirkətlərin yerləşdiyi ölkə ərazisinə xarici filiallar vasitəsilə investisiya axınının məhdudlaşdırılması üzrə tədbirlər;

- investisiyaları qəbul edən ölkənin iqtisadi mühitinin dəyişməsi ilə bağlı mümkün iqtisadi və siyasi risklərə görə zəmanət və ya investisiya qoyuluşlarının sığortalıması sisteminin yaradılması;

- xarici investisiyalardan əldə olunan gəlirlərin və mənfəətin baza ölkəsinə tranfertinə vergi güzəştlərinin edilməsi;

- xarici investisiyaların cəlbinə dəstək verən spesifik qurumların formalaşdırılması;

- inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə investisiya qoyan kiçik və orta şirkətlərə güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi;

- investisiya qoyuluşlarının dəstəklənməsi proqramlarının hazırlanması və s.

Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsinin ikinci istiqaməti ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ölkədəki hüquqi mühitin daha da təkmilləşdirilməsidir. Xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsinin bu istiqaməti üzrə dövlət tənzimləməsi xarici investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və eləcə də münbit investisiya iqlimi formalaşdırmaqla ölkəyə xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasını, bir sıra hallarda xarici investisiya qoyuluşlarının məhdudlaşdırılmasını, həmçinin milli iqtisadiyyata xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunmasına nəzarət mexanizmini nəzərdə tutur.

Qlobal miqyasda xarici investisiya qoyuluşlarının qəbul olunması mexanizminin liberallaşdırılması tendensiyalarının möhkəmlənməsinə baxmayaraq

təcrübədə əksər ölkələr bu və ya digər formada bu prosesləri tənzimləyir. Başqa sözlə, bir tərəfdən xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması milli iqtisadi sistemə əlavə maliyyə və maddi resursların cəlb olunması deməkdir ki, bu da yığım potensialını artırmaqla iqtisadi artım üçün əlverişli rejim formalaşdırır [19].

İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi, sahibkarlıq sektorunda və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sferalarında investisiyanın quruluş və həcmnin, onlardan istifadə istiqamətlərinin təyin edilməsini, onun hüquqi bazasının müəyyən edilməsini, resursların əldə olunma mənbələrinin müəyyən olunmasını nəzərdə tutan tədbirlər kompleksi anlaşılır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, sənayenin istənilən sferasında investisiya siyasəti ümumilikdə ölkənin investisiya iqlimi ilə əlaqədardır. İnvestisiya mühitinin cəlb ediciliyi və açıqlığı isə öz növbəsində ölkənin ümumi daxili məhsulunun dinamikasının əsas determinantlarından biri hesab edilir.

Respublika iqtisadiyyatının, eləcə də qeyri-neft sektorunun dinamik və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi əhəmiyyətli dərəcədə investisiya mühitinin tənzimlənməsinə yeni istiqamətlərin daxil olunmasından asılıdır. Xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsi ölkənin dayanıqlı iqtisadi artımına, yeni müəssisələrin formalaşdırılmasına, aqrar və sənaye sektorunda yüksək texnologiya əsasında dərin struktur dəyişikliklərin əldə olunmasına, başqa sözlə milli iqtisadiyyatın möhkəm dayaq üzərində inkişaf etməsi istiqamətlənməlidir. Müasir iqtisadi inkişaf dövründə ölkəmizin investisiya siyasətinin yüksək dövlət investisiyası, dayanıqlı və balanslı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, iqtisadi konyukturda mövcud olan uyğunsuzluqların bərpa olunması, həmçinin regionların inkişafın təmin olunması kimi əsaslar üzərində formalaşdırılmasının vacibliyini qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan iqtisadiyyatında neft gəlirlərinin rolunun yüksək olmasına baxmayaraq, xarici investisiya resurslarını digər sektorlara cəlb etməklə dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq mümkündür.

Müasir dövrdə ölkəmizdə sağlam milli iqtisadiyyatın yaranması və inkişafı konsepsiyasının həyata keçirilməsində investisiya siyasətinin, eləcə də xarici investisiya siyasətinin əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar göstərmək olar [10]:

- dövlət resursları hesabına yüksək texnologiya əsasında yeni istehsal müəssisələrinin tikilib istifadəyə verilməsi;
- xarici investisiya qoyuluşlarının regionların sosial iqtisadi inkişafında rolunun artırılması;
- dövlət investisiyaları da cəlb edilməklə yeni iş yerlərinin formalaşdırılmasının müəyyən edilməsi;
- xarici investisiyaların sosial-iqtisadi və hüquqi səmərəliliyinin artırılması;
- istehsal sənayesinin aqrar sektorla proporsional inkişafının xarici investisiya qoyuluşları ilə təmin olunması və s.

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində mövcud olan böhrandan çıxmaq üçün atılan ilk addımlardan biri investisiya siyasətinin prioritetlərinin işlənilib hazırlanmasından, eləcə də xarici investisiyaların ölkəyə cəlbi üçün əlverişli hüquqi mühitin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Beynəlxalqtəcrübədən də məlumdur ki, dövlət siyasəti iqtisadiyyatın real sektorunun möhkəmləndirilməsinə, xüsusən də hazır məhsulun istehsal edilməsinə çəkilən xərclərin strukturunda göstərilən əsas vəsaitlərin amortizasiya payının artırılmasına yönəlməlidir.

Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi əsasında formalaşan kapital bazarı əsasən daha rentabelli maliyyə alətlərinə istiqamətləndirilməklə iqtisadiyyatın real sektoruna investisiya qoyuluşunu bir qədər arxa plana çəkmişdir. Bununla bərabər, istehsal investisiyalarının yüksəldilməsi istehsalın zəifləməsinin dayandırılması, həmçinin işsizlik və inflyasiya səviyyəsinin azaldılması üçün zəruridir. Bununla bağlı olaraq, dövlət kapital qoyuluşunun önəmi büdcənin inkişaf mexanizmi vasitəsilə yüksəlir ki, bu da dövlət zəmanətlərinin verilməsi və investisiya layihələrinin kreditləşdirilməsi üçün istifadə olunur.

Milli iqtisadiyyatın əsas sektorlarına xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi strategiyası investisiyaları stimullaşdıran müvafiq hüquqi, normativ və vergi şərtlərinin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur.

Hal-hazırda da ölkə prezidenti tərəfindən investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və xarici investisiya subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi ilə

əlaqədar mütəmadi sərəncamlar imzalanır. Bu haqda sərəncam ölkə prezidenti tərəfindən 19 Yanvar 2018-ci il tarixdə imzalanmışdır.

Sərəncamda göstərilir ki, ölkə prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”nə əsasən, xarici investisiya qoyuluşlarını ölkəyə cəlb etmək üçün Azərbaycan Respublikasında əlverişli investisiya mühitinin təmin olunması əsas strateji hədəflərdən və prioritetlərdən biri kimi müəyyənləşdirilib [1].

Milli iqtisadiyyata cəlb olunan investisiya qoyuluşlarının həcmnin yüksəldilməsi məqsədi ilə bu sektoru əhatə edən islahatlar artırılmalı, xüsusən azad sahibkarlığın dəstəklənməsi yönündə investisiya mühiti, eləcə də investisiya subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi haqqında qanunvericilik daha da təkmilləşdirilməlidir. Araşdırmalardan məlum olur ki, xarici investisiya subyektləri tərəfdaşlıq zəminində ölkədə əlverişli investorlarının hüquqlarının müdafiəsi sisteminin mövcud olmasına xüsusi diqqət yetirirlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən investisiya potensialının genişlənməsinə şərait yaradan hüquqi çərçivənin formalaşdırılması xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Strateji yol xəritələrində təsbit olunmuş 2025-ci ilədək qarşıda duran hədəflərdən biri də məhz xarici investisiya subyektlərinin beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərməsinə şərait formalaşdıracaq investisiya mühitinin təmin olunmasıdır. Bu sferada həyata keçiriləcək islahatlar milli iqtisadiyyatda özəl investisiyaların xüsusi çəkisinin yüksəlməsinə şərait yaradacaq. Bütün bunlar nəzərə alınaraq il ərzində “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” və “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarına əsasən yeni “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” yeni qanun layihəsi hazırlanacaqdır.

Qeyd olunan yeni qanun layihəsində əsasən, dünya standartları da nəzərə alınmaqla, xüsusən aşağıdakı məsələlər tənzimlənəcəkdir:

- dövlətin investisiya fəaliyyəti sferasında siyasətinin əsas istiqamətləri;
- investisiya fəaliyyətini stimullaşdıran tədbirlərin toplusu;

- investisiya subyektlərinin hüquqlarının qorunması mexanizmləri, onlara dövlət zəmanətinin verilmə qaydaları;
- yaranmış anlaşmazlıqların danışıqlar, məhkəmə, eləcə də beynəlxalq arbitraj qaydalarının müddəaları da nəzərə alınmaqla arbitraj yolu ilə həlli qaydaları;
- investisiya subyektlərinə dəymiş zərərin, eləcə də itirilmiş iqtisadi səmərənin ödənilməsi qaydaları.

“Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə investisiya fəaliyyəti sferasının hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı “dəstəkləyici və asanlaşdırıcı dövlət sektoru” prinsipləri müəyyən olunmuşdur. Buna əsasən qeyd etmək olar ki, ölkəmizdə növbəti illərdə də iqtisadi inkişafa dövlət tərəfindən şərait yaradılacaqdır. Strateji Yol Xəritələrinə əsasən dövlətin iqtisadi konyuktura müdaxiləsi zamanı siyasət, tənzimlənmə, dövlət sifarişləri və dövlət sahibkarlığı fəaliyyəti institusional olaraq bir-birindən ayrılmalıdır. Bu zaman dövlət sektoru iqtisadiyyatın əsas aparıcı qüvvəsi olmaq yerinə, daha çox aşağıda verilən prioritet istiqamətlərlə məşğul olmalıdır[1]:

- ölkə vətəndaşları üçün vasitə və imkanların formalaşdırılması;
- makroiqtisadi və hüquqi tənzimləmə çərçivəsi vasitəsilə iqtisadi artıma şərait yaradılması;
- vergi gəlirlərinin ən optimal formada xərclənməsinə şərait yaradan inzibati idarə mexanizminin formalaşdırılması.

Stabil makroiqtisadi konyuktur, ciddi fiskal nəzarət və sağlam hüquqi baza fiziki və intellektual mülkiyyət hüquqlarının ciddi müdafiə edildiyi iqtisadi mühiti formalaşacaq və bunun nəticəsində də investisiya qoyuluşlarının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır. Bununla yanaşı, hüquqi tənzimləmə siyasəti rəqabət mühitini möhkəmləndirərək istehsal olunan yerli əmtəə və xidmətlərin təmin edilməsi, keyfiyyəti və səmərəliliyində əhəmiyyətli yüksəlişə şərait yaradacaqdır. Belə olan halda yerli kiçik və orta investisiya subyektlərinin inkişafının dəstəklənməsinə xüsusi diqqət ayrılacaqdır. Həmin sferada göstərilən təşəbbüslər kredit, ixracatın

yüksəldilməsi, yüksək keyfiyyətə malik təlim proqramlarının təklif edilməsi və ya inzibati prosedurların asanlaşdırılması imkanlarına çıxışı optimallaşdıracaqdır. Səmərəli dövlət tənzimlənməsi ölkəmizin böyük logistika qovşağı, eləcə də region ölkələrinin daha yaxşı iqtisadi inteqrasiyası üçün tələb edilən zəruri infrastrukturun formalaşdırılmasına imkan yaradaraq, şəhər və kənd yaşayış məntəqələrindəki gəlir bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasına dəstək verəcəkdir.

2025-ci il üzrə qəbul olunmuş iqtisadi perspektivdə dövlətin öz restrukturizasiya edilmiş rolunu reallaşdırması üçün dövlət müəssisələrinin fəaliyyətinə ciddi şəkildə nəzarət olunacaq və idarə ediləcəkdir. Bu zaman əsas məqsəd dövlət müəssisələrdə dövlətin idarəetmə çərçivəsinə aydınlıq gətirilməsi, eləcə də nəzarət və strateji menecmentin tətbiq edilməsi olacaqdır. Bir çox dövlət müəssisələrinin fəaliyyətlərini əhatə edəcək aydın mandat və icra hədəflərinin işlənilməsi, hazırlanması şəffaflığı yüksəldəcək, həmçinin dövlət, dövlət müəssisəsi və ictimaiyyət arasında dialoq qurulmasını təkmilləşdirəcəkdir. Nəzarət daha da gücləndiriləcək, peşəkar korporativ quruluşlar möhkəmləndiriləcəkdir. Bununla yanaşı, ölkə öz portfelini strateji cəhətdən təhlil edərək, özəlləşdirildikdən sonra daha da məhsuldar şəkildə işləyəcəyi ehtimal olunan qeyri-strateji aktivlərin özəlləşdirilməsini reallaşdıracaqdır. Ümumilikdə bu proses milli və ictimai maraqlara tam şəkildə diqqət yetirərək, istənilən özəlləşdirmə prosesinin başlanğıcında zəruri tənzimləmə və bazar strukturunu formalaşdıracaqdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işində aparılan araşdırmadan məlum olur ki, investisiya qoyuluşları iqtisadi inkişafın təmin edilməsinin əsas mənbələrindən hesab edilir. İqtisadi inkişaf təmin edilməsində istehsal sferasının payı artdıqca, investisiyanın qoyulmaları da artır, xarici investisiya subyektləri üçün investisiya mühitinin cəlbediciliyinin və etibarlılığının artması da baş verir. İqtisadiyyatın real sektorunun inkişafının təmin olunması üçün daxili və xarici kapital axınlarının səmərəli bazar təsnifləşdirməsinin hələ yetkinlik səviyyəsinə çatma bilməməsi, investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsində dövlətin səlahiyyətlərini genişləndirilməsi zərurətini meydana çıxarır.

Azərbaycana xarici investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması və formalaşmasında dövlətin rolu investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli imkan və münbit şəraitin təmin edilməsindən ibarətdir. İntestisiya qoyuluşlarının reallaşması da öz növbəsində ümumilikdə dövlətin uğurlu iqtisadi fəaliyyətinin nəticəsi hesab olunur. Bu səbəbdən də qeyd etmək lazımdır ki, dövlətin iqtisadi, sosial və elmi-texniki inkişafına istiqamətləndirilmiş investisiya siyasəti hər bir zaman ölkənin əsas nəzər nöqtəsində saxlanılmalıdır.

Respublika iqtisadiyyatı üzrə, ümumilikdə və milli iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sektorlarında investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi, investisiyaların strukturunun dəyişməsinə və inkişaf dinamikasına təsir göstərən amillərin sistemli şəkildə tədqiq edilməsini bir vəzifə kimi qarşıya qoyur. İntestisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi üzrə idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə təsir göstərən respublikada yaranmış makroiqtisadi durumun hərətərəfli şəkildə öyrənilməsi zəruri əhəmiyyətə malikdir.

Ölkə iqtisadiyyatında mövcud olan köklü və səmərəli dəyişikliklər sadəcə, investisiya qoyuluşlarının yeni tənzimlənmə mexanizminin restrukturizasiyası və idarəetmə mexanizmlərinin aktiv formada istifadə edilməsi zamanı baş tuta bilər.

Dissertasiya işində aparılan təhlildən də məlum olur ki, ölkəyə cəlb olunan

xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi nəzəri və praktiki baxımdan əsaslandırılmış prinsiplərinin mövcudluğu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi subyektlərə uyğun investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi prinsipləri investisiya qoyuluşlarının idarə olunması metodologiyasının mühüm tərkib hissələrindəndir. Bu prinsiplərdən uğurlu şəkildə istifadə olunması həm ölkə həm də regional miqyasda, milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorları üzrə dövlət proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün investisiya qoyuluşlarının müəyyən edilməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinə dəstək verməlidir.

Ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunan xarici investisiya qoyuluşlarının mənbələrini ölkənin neft sektoruna qoyuluşlar, kredit qoyuluşları, xarici müəssisələrə investisiya qoyuluşları və birgə təşkil edilmiş müəssisələr təşkil edir. Xarici investisiya qoyuluşları ölkəmizə əsasən ABŞ, Türkiyə, Böyük Britaniya, Rusiya və AFR dövlətlərindən cəlb olunur. Ötən illər ərzində ölkəyə cəlb olunan xarici investisiya qoyuluşları daha çox neft sektoruna istiqamətləndirilmişdir ki, bu da “Əsrin müqaviləsi” imzalanması və bu müqavilənin davam etdirilməsi nəticəsində mümkün olmuşdur. Dünyada yaranan “neft böhranı” nəticəsində, ölkə iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun payının yüksəldilməsi iqtisadi səmərəliliyi artırmağa bilər. Bu səbəblə qarşıdakı illərdə ölkədə aşağıdakıların həyata keçirilməsinin məqsədəuyğun hesab etmək olar:

- Ölkənin qeyri-neft sektoruna xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsini stimullaşdırmaq məqsədilə, stimullaşdırıcı normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;
- Xarici investisiya qoyuluşlarının strukturunda istehsal sferalarının, xüsusilə də, qeyri-neft sektorunun payının artırılması üçün dövlət tədbirlərinin reallaşdırılması;
- Xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb olunması və onlardan səmərəli istifadə edilməsi məsələsi postneft dövrünün mövud olduğu şəraitdə, Azərbaycanda iqtisadi konyukturun və Strateji Yol Xəritələrinin strateji istiqamətləri nəzərə alınaraq həyata keçirilməlidir.

- Ölkə iqtisadiyyatında əsas istehsal fondlarının yüksək fiziki köhnəlmə səviyyəsini diqqətdə saxlayaraq, özəl və dövlət investisiyalarının texnoloji quruluşunda müsbətyönlü irəliləyişlərə nail olmaq yönündə xüsusi dövlət tədbirləri həyata keçirilməlidir.
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya fəaliyyətinin tənzimləməsi və investisiya strategiyası üzrə perspektiv nəzəri mülahizələrin və elmi baxımdan əsaslandırılmış metodlogiyanın işlənilib hazırlanması, optimal investisiya iqliminin formalaşması dövlət siyasətinin iqtisadi əsaslarının gücləndirilməsi üçün əsas şərtlərin formalaşdırılmasına diqqət yetirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” 6 dekabr 2016-cı il;
2. “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanun, 15 yanvar 1992-ci il
3. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanun, 13 yanvar 1995-ci il.
4. “İnvestisiya fondları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 5 yanvar 2000-ci il
5. “Azərbaycan ilə Türkiyə arasında investisiyaların qarşılıqlı təşviqi və qorunması haqqında” 9 fevral 1994-cü il tarixli Sazişin
6. “Azərbaycan Respublikası və Almaniya Federativ Respublikası arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında” Müqavilə 22 dekabr 1995-ci il
7. İsayev S.Z., “İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi” Bakı 2011
8. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı-2011.
9. Abbasov Ç.A., “Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolları”. Bakı 2005
10. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı-2011
11. Əzizova G.A., “Dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti” Bakı 2012
12. Aliyev İ.H., İbadov S.A., “Azərbaycan iqtisadiyyatı”. Bakı 1998
13. Hüseynov T. “Azərbaycanda İnvestisiyalar” Bakı 2008
14. Namazova C. “İnvestisiyalar” Bakı 2014
15. Zeynalov V.Z. “Azərbaycanda investisiya siyasəti” Bakı 2012
16. Atakişiyev M., “Azərbaycan sosial iqtisadi tərəqqi yolunda”. Bakı 2005
17. Əliyev F.B “İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi” Bakı 2003

18. Əliyev A.Ə., Şəkərəliyev A.Ş. “Bazar iqtisadiyyatına keçid dövlətin iqtisadi siyasəti”. Bakı 2002
19. Sabiroğlu N. “Qloballaşma və xarici investisiyalar”. Bakı 2006
20. Səfərov R. “Azərbaycanda yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində innovasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi mexanizmləri” Bakı 2007
21. Atakişiyev M., Süleymanov Q. “İnnovasiya menecementi” Bakı 2004
22. Bayramov Ə.İ. “Qlobal maliyyə böhranı. Neoliberal inkişaf paradigmasının süqutu”. Respublika qəzeti 15 yanvar 2009 N10 s5.
23. Hacıyev Ş.H., Bayramov Ə.İ. “Dünya iqtisadiyyatının tarixi” Bakı 2011
24. “İqtisadi nəzəriyyə kursu” Azərbaycan Dövlət iqtisad universitetində tərcümə olunmuş dərsliklər Bakı 2012
25. Əliyev Q, “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi” Bakı 2008
26. Sadıqov Ə, “Beynəlxalq iqtisadi hüquq” Bakı 2008
27. BilginTiryakioğlu “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara, TCMB Yayınları, 2001.
28. Cem Alpar, Tuba M. Ongun “Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar: Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Değerlendirme”, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, 1985
29. Birgitta Swedenborg “Determinants and Effects of Multinational Growth: The Swedish Case Revisited”, Topics in Empirical International Economics”, Red: Magnus Blomström, Linda S. Goldberg.
30. Cem Alpar Çok “Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma”, Ankara, Ankara Üniversitesi İ.T.İ.A. Yayın №124, 1978.
31. Cem Alpar, Tuba M. “Ongun Dış Ticaret Ansiklopedik Sözlük”, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1993.
32. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. www.economy.gov.az
33. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı www.cbar.az

34. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası www.fimsa.az
35. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi www.maliyye.gov.az

РЕЗЮМЕ

Ключевой особенностью современной инвестиционной политики нашей страны является достижение высокого роста сектора путем полного снижения нефтяной зависимости экономики и направления нефтяных доходов в ненефтяной сектор в виде инвестиции.

Первая глава диссертации посвящена теоретическим основам сущности и исследования инвестиций, основам правового регулирования иностранных инвестиций в нашей стране, международному опыту использования иностранных инвестиций и их применению в Азербайджане.

Во второй главе исследования был рассмотрен анализ текущего состояния иностранных инвестиций в Азербайджане, произведен сравнительный анализ по годам, оценка эффективности использования иностранных инвестиций в стране, институционально-правовые аспекты иностранных инвестиций.

В третьей главе диссертационной работы были рассмотрены основные направления эффективного использования иностранных инвестиций и совершенствования правового регулирования этих инвестиций.

SUMMARY

The key feature of modern investment policy of our country is determined by achieving high growth of this sector by completely reducing the economy's oil dependence and directing oil revenues into non-oil sector investments.

The first chapter of the dissertation is devoted to the theoretical basis of the essence and research of investments, the basics of legal regulation of foreign investments in the country, the international experience of using foreign investments and their application in Azerbaijan.

The second chapter deals with the analysis of the current state of foreign investment in Azerbaijan, comparative analysis of years, assessment of the effectiveness of using foreign investments in the country, and the institutional and legal aspect of foreign investments.

In the third chapter of the dissertation work, the main directions of the effective utilization of foreign investment and the improvement of legal regulation of these investments were considered

REFERAT

Dissertasiya işinin aktuallığı. Xarici investisiya qoyuluşlarının ölkəyə cəlb olunması iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərən iqtisadi proseslərdən hesab edilir. İqtisadi inkişaf prosesində iqtisadi subyektlərin sayı artdıqca investisiya mühiti daha da cəlbedici hala gəlir, xarici investisiya subyektləri üçün investisiya mühitinin sağlamlılığının və cəlbediciliyinin artmasına şərait yaradır. İntestisiya mühitinin cəlbediciliyinin artması üçün yerli və xarici pul axınlarının optimal şəkildə idarə olunması postneft dövrünün tələblərinə uyğun formada inkişaf etməməsi investisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi məsələsinin zərurəti artır.

Azərbaycana xarici investisiya qoyuluşlarının artmasında hüquqi mexanizmin rolu investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılması üçün əlverişli imkan və münbit zəminin təmin olunmasından ibarət olmalıdır. Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi öz növbəsində ümumilikdə ölkənin səmərəli iqtisadi fəaliyyətinin əsası hesab edilir. Bu səbəbdən də qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin iqtisadi, sosial və elmi-texniki inkişafına istiqamətləndirilmiş xarici investisiya siyasəti hər zaman dövlətin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinin elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərinin işlənilib hazırlanması zəruri əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Dövlətin investisiya siyasətinin formalaşdırılması prinsipləri investisiya qoyuluşlarının idarə olunması metodologiyasının ən zəruri tərkib hissələrindən biridir. Həmin prinsiplərin uğurla istifadə edilməsi ümumilikdə ölkəmizdə və regionlarda, milli iqtisadiyyat və onun ayrı-ayrı sektorları üzrə məqsədli inkişaf proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün investisiya qoyuluşlarının müəyyən edilməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmalıdır.

İqtisadi ədəbiyyatlarda xarici investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının müxtəlif metodlarından istifadə etmənin səmərəliliyi və onun hüquqi tənzimlənməsi məsələləri kifayət qədər yaxşı araşdırılmamışdır. Başqa sözlə, iqtisadi inkişaf

sahəsində artan rəqabət mühitində investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi qaydalarının işlənilib hazırlanmasına ehtiyac yaranmışdır. Postneft dövründə qeyd olunan problemlərin həllinə dissertasiya işində baxılmışdır.

Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi, iqtisadi aktivliyin artırılması yollarının müəyyən edilməsindən və onun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyinin əsaslandırılmasından, xarici investisiya qoyuluşlarının artırılması yollarının müəyyənləşdirilməsindən və ölkəmizdə milli iqtisadiyyatın inkişafına istiqamətləndirilmiş investisiya qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyini qiymətləndirmək və təhlil etməkdən, onların artırılmasını təmin edən siyasətin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir. Dissertasiya işində qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün aşağıda göstərilən vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- xarici investisiya qoyuluşlarının mahiyyəti və onun ölkənin iqtisadi inkişafında əhəmiyyətini xarakterizə etmək;
- bazar iqtisadi sistemində xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizmi və dövlətin investisiya siyasətinin formalaşması istiqamətlərini müəyyənləşdirmək;
- xarici investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsinin nəzəri-metodoloji əsaslarını öyrənmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya qoyuluşlarının hazırkı vəziyyətini təhlil etmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi məsələsini təhlil etmək;
- xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi mexanizmində dövlət dəstəyi tədbirlərini müəyyənləşdirmək;
- ölkəmizdə cəlbedici investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini təhlil etmək;

- xarici investisiya qoyuluşlarının iqtisadi faydalılığının artırılması yollarını tədqiq etmək;
- Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsinin prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirmək.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələrinə müvafiq şəkildə onun araşdırma metodları və tədqiqat istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Göstərmək lazımdır ki, dünyada iqtisadi münasibətlər sistemi durmadan dəyişir və ölkəmiz bu münasibətlərə uyğunlaşmağa çalışır. Azərbaycanın iqtisadi inkişafında xarici investisiya qoyuluşlarının tədqiq edilməsi həlledici rolə malik olduğuna görə, xarici investisiya qoyuluşlarının hüquqi tənzimlənməsi, onlara nəzarəti, onların metodologiyasını, qiymətləndirilməsini, prioritet istiqamətlərini özünə daxil edir. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən hazırlanmış və təsdiq olunmuş statistik materiallardan, dövlət investisiya proqramlarından, 2016-cı ildə qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritələrindən geniş şəkildə istifadə edilmişdir. Milli hesablar sisteminin də materialları istifadə olunmaqla investisiya ehtiyatlarının formalaşması, istifadə edilməsi, iqtisadi faydalılığı və onların iqtisadi artım prosesinə təsiri müəyyənləşdirilmişdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının son illərdəki inkişafının kompleks təhlili həyata keçirilmişdir.

Dissertasiya işinin informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məlumatlarından, İqtisadiyyat Nazirliyi, Mərkəzi Bank, Maliyyə Nazirliyinin analitik materialları, yerli və xarici iqtisadi ədəbiyyatlar, internet portalları və xəbər saytlarında dərc edilmiş informasiyalardan istifadə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin elmi yenilikləri.

- müasir iqtisadi durumu nəzərə alaraq investisiya qoyuluşlarında istehlak mallarının və emal sənayesi prioritet sahə kimi qəbul olunması və investisiya qoyuluşlarının bu sferalara istiqamətləndirilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır;

- iqtisadi hüquq sistemində xarici investisiya qoyuluşlarının rolunun yenidən nəzərdən keçirilməsi və onların qeyri-neft sferasına və aqrar sektora yönəldilməsi nəzəri və praktiki baxımdan əsaslandırılmışdır;

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşdə bir sxem, bir diaqram, dörd cədvəldən istifadə olunmuşdur. İşin ümumi həcmi 84 səhifədən ibarətdir.